

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 1988

TREDJE ÅRGANG

Gamle Modum

ÅRSSKRIFT FOR MODUM HISTORIELAG 1988
TREDJE ÅRGANG

*Alle inntekter ved salg av heftet
går til Modum Historielag, og vil
bli benyttet til utgivelse
av nytt årsskrift*

*Redaksjon har vært:
Kai Hunstadbråten
Thure Lund - Arne Sørensen*

Forside og illustrasjoner er ved Arne Sørensen.

Innholdsfortegnelse:

<i>ELI MOEN</i>	
<i>Tysk industrispionasje ved Blåfarveverket rundt 1780</i>	3
<i>RUNE MARTINSEN</i>	
<i>Toradermelodier i tradisjon etter Karsten Hansen</i>	7
<i>KAI HUNSTADBRÅTEN</i>	
<i>Legen Gunder Nielsen fra Modum og hans ortopediske kurmetode</i>	10
<i>JACOB ANDREAS SAMUELSEN</i>	
<i>Revejakt</i>	13
<i>OLAV SØRENSEN</i>	
<i>Hundre års solidaritet</i>	14
<i>Amerikabrev 1858 og 1871</i>	17
<i>ELI MOEN</i>	
<i>Fra forfall til gjenreisning</i>	21
<i>THURE LUND</i>	
<i>Store Per i Bingen var sterkest i Skandinavia</i>	24
<i>ØYSTEIN NAPER</i>	
<i>Modum Bad - kamp og utvidelser</i>	26
<i>NILS DROLSUM</i>	
<i>Spill opp breddfulle dam, tømmeret skal danse</i>	28
<i>THURE LUND</i>	
<i>Nils Hilsen</i>	30
<i>NELS HILSEN</i>	
<i>Gutte-minde</i>	31
<i>KAI HUNSTADBRÅTEN</i>	
<i>Modumsdialekten i Christian Skredsvigs diktning</i>	32
<i>THURE LUND</i>	
<i>Ungguttene hadde harde vilkår ved Blaavarfeværket</i>	35
<i>ARNE SØRENSEN</i>	
<i>Å mannen han spente sin boge for kne</i>	36
<i>GUNNAR SØRENSEN</i>	
<i>Modum Præstegaard, Heggen kaldet</i>	38
<i>JACOB ANDREAS SAMUELSEN</i>	
<i>Revejakt og kyrkjegang</i>	43
<i>EGIL FORMO</i>	
<i>Bispevisitas på Snarum</i>	43
<i>Han bessfar og uksen - fortalt av Reidar Knive</i>	44
<i>THURE LUND</i>	
<i>Ordtak</i>	44

Eli Moen:

Tysk industrispionasje ved Blåfarveverket rundt 1780

Teknologioverføring i tidlig industrialisering

Industrispionasje går fra tid til annen igjen i nyhetsbildet og er også gjenstand for både politisk og faglig debatt. Bakgrunnen for problemet er supermaktenes forbud mot eksport av høyteknologi. Teknologihistorikerne har i en tid vært opptatt av spørsmålet om teknologisk spredning og har trukket paralleller mellom dagens industrispionasje og tilsvarende fenomen i det 18. og 19. århundre.

Det er blitt hevdet at spionasje var den vanligste form for teknologioverføring i det 18. århundre.¹⁾ Etter hvert som Storbritannia utover 1700-tallet ble det ledende industriland i verden, prøvde britene å beskytte sitt næringsliv ved forsøk på å forhindre teknologien å bli spredd til andre land. Det ble blant annet innført forbud mot eksport av maskiner. Slike tiltak var for øvrig i overensstemmelse med de dengang rådende økonomiske ideer, av historikere ofte kalt merkantilistiske. Men eksportforbudene til tross, de teknologiske nyhetene spredte seg til kontinentet og mange historikere ser den vestlige industrialisering som et fenomen og resultat av teknologisk spredning.²⁾

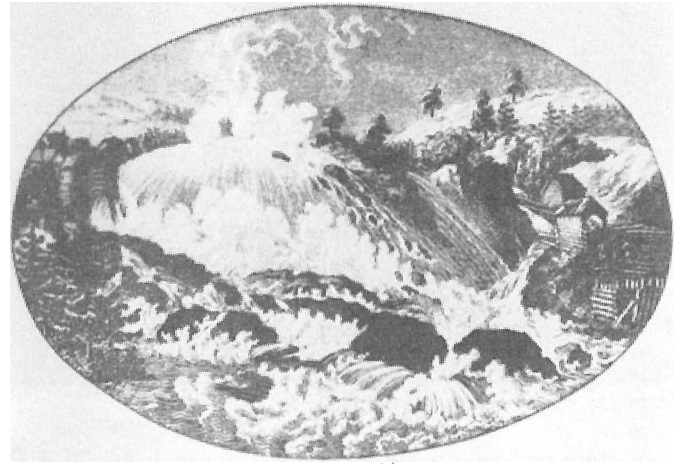
Kobolt – et sjeldent mineral

Kobolt er et sjeldent forekommende mineral og det første stedet det ble tatt i bruk i moderne tid var i Sachsen (den gang et av de mange selvstendige tyske riker). På 1500-tallet oppdaget man at dette "Kobolt" hadde den egenskap at det farvet glass blått og teknikken for fremstilling av blåfarve ble stadig utviklet og forbedret. Utover 1600-tallet ble blåfarveindustrien en god forretning for sakserne og "Kobalt bringt Geld ins Land" ble et slagord. I annen halvdel av 1700-tallet havnet Sachsen i store økonomiske problemer blant annet på grunn av syvårskrigen, og for å beskytte den inntektsgivende industrien, ble det ved lov av 1767 innført forbud mot utvandring av fagfolk og arbeidere fra de saksiske blåfarveverk. I 1768 kom det forbud for utlendinger og andre uvedkommende mot å besøke koboltverkene.³⁾

Koboltfunnene på Modum og den dansk-norske stat

Som Sachsen var Danmark-Norge ute i store økonomiske problemer på denne tiden, og som et tiltak for å skaffe tiltrenge midler til statskassen ble det forsøkt innført ekstra beskatning av nordmennene, noe som blant annet resulterte i den kjente strilekrigen i 1765. På bakgrunn av den økonomiske misère var det at koboltfunnene på Modum i 1772 ble hilst med særlig stor

glede i København. Frem for alt var det statsråd A. P. Bernstorff og skattkammersjef E. Schimmelmann⁴⁾ som var de ledende krefter bak opprettelsen av Blåfarveverket. Schimmelmann som selv var tysk hadde god kjennskap til tyske forhold og ikke minst blåfarveindustriens økonomiske betydning.

Haugfossen. (Gammelt stikk).

På 1700-tallet var den norske økonomi dominert av jordbruk, skogbruk og fiske. Da Modums Blåfarveverk ble grunnlagt ved kgl. res. i 1776, var det av avgjørende betydning for verkets eksistens å få tak i ekspertise utenfra til å forstå den kompliserte smelteteknikken. Hvordan løste man dette viktige problem?

Tyske fagfolk

Forventningene til koboltfunnene på Modum var store og både Schimmelmann og Bernstorff ivret så sterkt for denne saken⁵⁾ at de personlig engasjerte seg i etableringen i stedet for, det som ville ha vært det normale, å overlate administrasjonen til Bergverksdirektoriet. Allerede 2. desember 1776 undertegnet de kontrakt med farvemester Johan Wolfgang Trautevetter fra Sachsen. Hvordan kontrakten ble formidlet er ikke kjent, men eksempelet illustrerer at teknologien ble spredd til tross for forbudene.⁶⁾

Et halvt år senere ble en saltkontrollør C. E. Waitz fra Hessen-Kassel ansatt som inspektør (direktør). Hans tilknytning til blåfarveverk besto i at hans onkel var oberbergråd ved et blå-

¹⁾ J. K. Harris: "Industrial Espionage in the Eighteenth Century". Industrial Archeology Review VII/2 1985. s. 129.

²⁾ En undersøkelse om den norske tekstilindustrien er blitt gjort ut fra dette perspektivet: K. Bruland: British Technology and European Industrialization: The Norwegian Textile Industry in the mid-19th Century. Cambridge 1988.

³⁾ W. Strubell: "Kursächsische Wirtschaftsspionage in Norwegen und Spanien." Sächsische Heimatblätter 31. 1985. s.281.

⁴⁾ Både Bernstorff og Schimmelmann var medlemmer av den såkalte Overskattedireksjonen som Blåfarveverket administrativt hørte inn under til 1782.

⁵⁾ Strubell. s.281.

⁶⁾ Det er også en alminnelig oppfatning blant teknologihistorikere at teknologioverføring i tidlig industrialisering skjedde via personer.

Heinrich Ernst Schimmelmann, 1747-1831.

farveverk i Oberharz.⁷⁾ Til slutt ble bergråd G. Schramm, som var født i Sachsen og som tidligere hadde vært i Schimmelmanns tjeneste som bygmester, sendt til Modum for å bistå oppbyggingen av verket.

De store forventningene slo ikke til i første omgang. Fremdriften av bygningsarbeidet gikk ikke så glatt som man skulle ha håpet. Grunnen var uoverensstemmelse mellom Waitz, Schramm og Trautevetter. Det gikk så alvorlig for seg at bygningsarbeidet trakk i langdrag. Carsten Anker som var medlem av Blåfarveverkets direksjon meddelte til den norske fabrikk direksjon i 1779 at "Jeg vil ej inklade mig at nævne noget om Tilstanden her, thi da blev jeg alt for vidløftig.— Vist nok er det, at det er en Jammer at høre paa enhver i sær, ligesom det er det største Ærgrelse, at erfare hos alle i Bøygden, hvorledes Cobolt Verkets Betjenter ere en Skjændsel for Indretningen."⁸⁾ Følgen av disse stridighetene var at Trautevetter sa opp sin stilling og forlot landet i 1780. Waitz påtok seg da å også være ansvarlig for farvesmeltingen.

Tyske etterretninger

Kjennskapet til stridighetene ved verket var ikke bare begrenset til bygdesladderer, også til Sachsen ble det rapportert om de vidløftige tilstandene på Modum. Allerede i 1778 var de første rapporter om koboltverket blitt sendt til Sachsen. Det ble gitt etterretninger om malmforekomstens beskaffenhet og om pla-

⁷⁾ Strubell. s.282.

⁸⁾ Riksarkivet, privatarkiv nr. 1 Glassverker, Carsten Ankers kopibok 1779–80, brev av 20.8.1779.

nene med farveverket. Og til sakernes glede kom det etterretninger om at tilstandene ikke var videre gode ved anlegget, fordi det hersket uenighet, strid og opprør mellom arbeiderne, mesterne og direksjonen.⁹⁾

Til tross for at stridighetene ved verket ble bilagt ved at Trautevetter og senere også Schramm reiste, gikk det fortsatt tregt med å få verket ferdig. Mens oppbyggingen av farveverket pågikk, ble malmutvinningen fra gruvene drevet for fullt, og dette gikk heller ikke upåaktet hen. den 16.4.1781 orienterte den prøyssiske kammerherre von Heynitz¹⁰⁾ Freiberg (hvor det saksiske bergakademi lå) om etterretninger fra Modum. Man var kommet under vær med at inspektør Waitz holdt sin onkel bergråden informert om malmleiene ved Modumverket og Heynitz visste også å berette at en skipslast med koboltmalm fra Modum var gått til Hamburg for derfra å bli fraktet til oberbergråd Waitz Blåfarveverk i Harz til videre foredling. Heynitz kunne i tillegg opplyse om at hans bror hadde fått tre skippund koboltmalm fra Modum fra Schimmelmann som gave. Denne malmen var blitt prøvd ut på porselen i Berlin og hadde vist seg å være fortreffelig.¹¹⁾

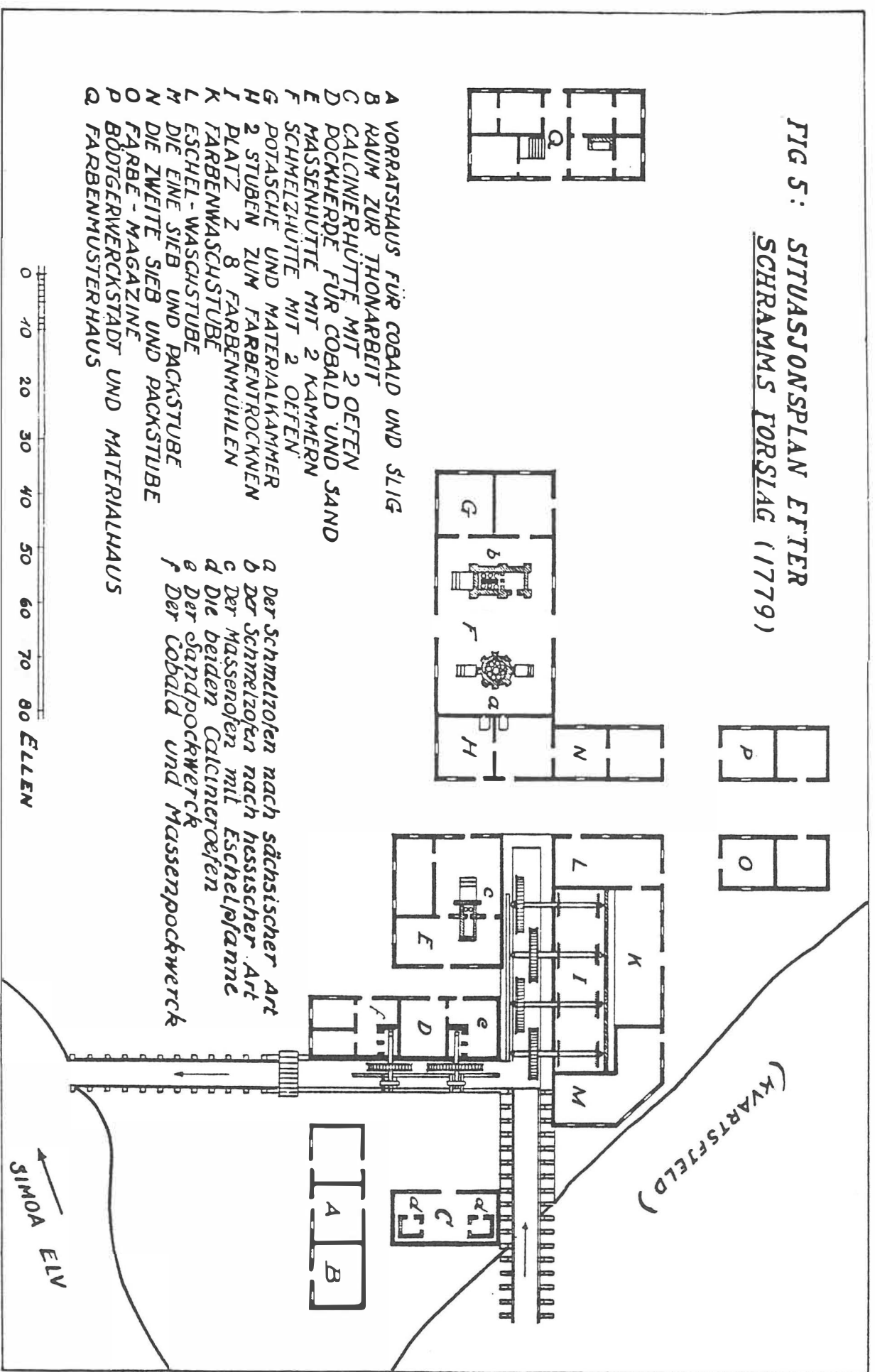
*Carsten Anker, 1747-1824.
Ungdomsbilde, malt i Paris 1763.*

⁹⁾ Strubell. s.282f.

¹⁰⁾ Kammerherre von Heynitz var Prøyssens store økonomiske reformator på slutten av 1700-tallet.

¹¹⁾ Strubell. s.282.

FIG 5: SITUASJONSPLAN ETTER
 SCHRAMMS FORSLAG (1779)

- A VORRATSHAUS FÜR COBALD UND SLIG
- B RAUM ZUR THONARBEIT
- C CALCINIERHÜTTE MIT 2 OEFFEN
- D DOCKHERDE FÜR COBALD UND SAND
- E MASSENHÜTTE MIT 2 KAMMERN
- F SCHMELZHÜTTE MIT 2 OEFFEN
- G POTASCHE UND MATERIALKAMMER
- H 2 STUBEN ZUM FARBENTROCKNEN
- I PLATZ Z 8 FARBENMÜHLEN
- K FARBENWASCHSTUBE
- L ESCHEL-WASCHSTUBE
- M DIE EINE SIEB UND PACKSTUBE
- N DIE ZWEIFTE SIEB UND PACKSTUBE
- O FARBE - MAGAZINE
- P BÜTGERWERCKSTADT UND MATERIALHAUS
- Q FARBENMUSTERHAUS

- a Der Schmelzofen nach sächsischer Art
- b Der Schmelzofen nach hessischer Art
- c Der Massenofen mit Eschelofanne
- d Der ofandockwerck
- e Der Cobald und Massenpockwerck

Situasjonsplan efter Schramms original i Riksarkivet (1779). Etter Th. Lindeman: Modum Blaafarververk (1932).

Tysk foredling og salg til Russland

Den 25.8.1781 løp det inn nye etterretninger om Modum til Sachsen. Man kunne nå fortelle at gruedriften var utvidet og at også blåfarververket Hasserode som tilhørte oberkammerrådinne Waitz, ble forsynt med malm fra Modum. Dette skapte straks bekymring hos sakserne og allerede 22.9.1781 ga kurfyrst Friedrich August beskjed til sine sendemenn i København og Hamburg om omgående å innhente så inngående opplysninger som mulig om verket på Modum. En tre ukers tid etter kom de første etterretninger fra Hamburg. Disse kunne bekrefte at malmen fra Modum ble foredlet ved Hasserode og derfra solgt til Baltikum og Russland. Produktenes kvalitet var imidlertid så som så. Konklusjonen fra Hamburg var klar, salget av den norske blåfarve hadde ikke skadet den saksiske og man hadde innest å frykte.¹²⁾

Fjorten dager senere kom tilbakemeldingen fra København og det ble derfra klaget over vanskelighetene med å skaffe informasjon, da hemmeligholdelsen omkring det norske koboltverket var stor. Derfor var det kun bragt i erfaring at gruvene ikke var innbringende, at arbeidskrafta var svært dyr og at foretagendet knapt var rentabelt. Litt senere ble opplysningene supplert med noen detaljer da man hadde fått bedre informasjonskilder. Man kunne glede hans høyhet kurfyrsten med at stoffene (beste malmkvalitet) kun fantes i de øvre lag og at det i dybden kun var pukkers (malm av dårligere kvalitet). Pukkverkene var innredet etter den ungarske metode. Farveverket som ennå ikke var ferdig, var lik de som fantes i andre land.¹³⁾

På bakgrunn av disse rapportene fikk sakserne det inntrykk at det norske blåfarververket på grunn av dårlig råmateriale, uerfarenhet med fabrikasjonen og mangel på billig arbeidskraft måtte tape i konkurransen med de saksiske. Sakserne slo seg antageligvis til ro med dette. Men den informasjon som kom inn til Sachsen var ikke entydig. Heynitz' rapport tydet på det motsatte og også annet sted fra kom det opplysninger som pekte i en annen retning. Modumverkets senere utvikling viste også at de saksiske sendemenns rapporter delvis var feilaktige. På et punkt hadde de imidlertid rett. I Waitz hadde ikke Schimmelmann og Bernstorff funnet den rette mann, han var ikke den person de trodde han var.¹⁴⁾

Det er også fra annet hold blitt fremholdt at Waitz drev forretninger på egen hånd og sluttet kontrakter uten samråd med den øvrige direksjon.¹⁵⁾ Det kan i det hele tatt være et spørsmål om hvem det var Waitz egentlig tjente.

Begynnervansker

Først i 1782 meldte Waitz at verket var ferdig og farvesmeltningen kunne begynne. De frembragte farver var imidlertid langt fra tilfredsstillende. Inspektøren unnskyldte seg og hevdet at det utilfredsstillende resultatet skyldtes "roben und ungelernen" arbeidere som "keine Handgriffe" hadde.¹⁶⁾ I København, hvor det imellomtiden var skjedd endringer på regjeringsplanet, var det tydeligvis ikke alle som delte denne oppfatningen. Schimmelmann var død i februar 1782 og i den forbindelse ble Overskattedireksjonen lagt ned. For Modums Blåfarververk ble denne endringen av avgjørende betydning.

Verket ble i april måned lagt inn under Bergverksdirektoriet som øyeblikkelig reagerte og satte ned en kommisjon bestående av finansminister Stemmann, A. Holt, C. Anker og med D. E. Bradt som sekretær for å få klarhet i verkets situasjon.¹⁷⁾ Samtidig fikk assessor Ole Henckel fra Kongsberg i oppdrag å reise til Tyskland for å finne en dyktig farvemester og selv sette seg inn i blåfarveproduksjonen.¹⁸⁾

En kongelig dansk-norsk spion

På grunn av de store vanskelighetene med å slippe inn på saksiske verk, valgte Henckel å besøke andre tyske verk. Han utga seg for å være bergstuderende og fortalte ved de ulike verk han besøkte at han reiste rundt på egen bekostning og av egen interesse når han ble spurt om sitt ærend.¹⁹⁾ Ved et blåfarververk i Hessen, Carlshafen, kom han i kontakt med Georg Christopher Bernstein. Inspektør Bernstein gikk for å være en dyktig fagmann og det ble fortalt at han hadde klart å bringe Carlshafen fra underskudd til overskudd. Til tross for at Bernstein hadde vært over 30 år ved Carlshafen, klarte Henckel å inngå kontrakt med ham om å gå i norsk tjeneste.

Over kneika

Bernstein tiltrådte som overinspektør sommeren 1783 og i forbindelse med finansminister Stemmanns besøk på Kongsberg og Modum i juni og juli samme år ble Waitz avsatt med øyeblikkelig virkning.²⁰⁾ Under Bernsteins ledelse ble feil og mangler rettet opp og man klarte nå endelig å få frem den klare, dype farven som Modumverket siden ble kjent for.

Danskesteinen.

Eksempelet fra Modum viser samtidig hvor komplisert overføring av teknologi kunne være. Det var ikke nok å skaffe seg det materielle utstyr, maskiner etc. for å få til en ny type industri. For å lykkes var man som regel avhengig av all den praktiske erfaring og kunnskap som mennesker opparbeider i en teknologi over lengre tid. I Bernstein fant Modumverket den mann som bragte det over den første kneika.

Industrialiseringen bredte seg altså til tross for forbudene og utover 1800-tallet slo liberalistiske holdninger igjennom i de fleste land. Man forlot hemmeligholdelseslinjen og de fleste forbud ble etter hvert opphevet.

¹²⁾ Strubell, s.st.

¹³⁾ Strubell, s.st.

¹⁴⁾ Strubell s.281.

¹⁵⁾ Thv. Lindeman: Modums Blaafarveværk, s.25.

¹⁶⁾ Pro Memoria forfattet av Ch. E. Waitz 25.12.1784. Kongsberg Sølvverks arkiv, uordnet avdeling.

¹⁷⁾ Bergverksdirektoriet innberetning forelå den 25. september samme år.

¹⁸⁾ Riksarkivet, privatarkiv nr. 157, Modums Blaafarveværk, innberetning fra Ole Henckel for september samt november kvartal 1782.

¹⁹⁾ Som over.

²⁰⁾ Lindeman s.26.

''Toradermelodier i tradisjon etter Karsten Hansen''

Karsten Hansen med torader'n.

Etter at Thure Lunds prisverdige bok om Modum-musikken utkom, har vel de fleste av oss fått en bedre forståelse for hvilken rik musikktradisjon vi har å forvalte også her på Modum. Boka er et viktig dokument, ikke minst med tanke på at vi her for første gang har fått en del av dette stoffet ned på noter. Dermed er musikken blitt lettere tilgjengelig, og samtidig blitt bevart i sin nåværende form til glede for fremtidige spillemenn.

Men ennå finnes det mye musikk på Modum som fortjener å bli tatt vare på; musikk som har vært i bruk i bygda i årtier. En av dem som sitter inne med mange melodier, er Karsten Hansen i Sand. Han mener selv at han sikkert har over 200 melodier på lager ''bare je kan komma på dom'', så det burde være nok å øse av. Alt dette er selvsagt ikke like originalt Modum-stoff. Mange av melodiene er kommet utenfra, men mye er også gamle melodier som han har fått overlevert fra sin far, Hans Hansen, og andre moinger – da særlig fra folk som bodde i strøket omkring Børjen i Sand. Noe har også Karsten komponert sjøl, så som reinlenderen Busitubba; alt sammen i god gammeldansstil, og et godt tilskudd til vår musikktradisjon.

Når man setter seg fore å skrive ned musikk som dette, støter man på en rekke problemer av musikk-teknisk art, som det vil føre for langt å komme inn på i detalj her. Jeg har imidlertid forsøkt å legge notasjonen så nært opp til Karstens spill som mulig, uten å overlesse notene med foredragstegn og frase-ringsangivelser, forsiringer og annet. Hver spillemann hadde sin særegne stil, sin egen sleng på det, som det ikke er mulig å uttrykke gjennom noter. Det hører tradisjonen til, og er av de ting som må overleveres muntlig.

At melodiene enten er skrevet i G-dur eller A-dur, skyldes at Karsten har 2 toradere som er stemt henholdsvis i G- og A-dur, og nødvendigvis må holde seg til det. Ellers har nok folke-musikk blitt spilt i den tonearten som lå lettest for hvert enkelt instrument, slik at en feleslått i E-dur f.eks. ble transponert til G-dur av en utøver på torader.

Besifringen følger stort sett Karstens akkordbruk. Han spilte melodiene først og fremst slik at jeg skulle lære dem, og var vel kan hende ikke så nøye med hvilke deler han repeterte eller ikke. Derfor har jeg tatt meg friheten å skrive repetisjonstegn og Dal segno slik det vanligvis blir gjort i denne type musikk. Det får så bli opp til hver enkelt å spille de repetisjoner og antall ''vekk'' man måtte ønske, om man bare avslutter hver melodi ved Fine.

Når det gjelder Karstens tempo i spillet sitt, holder han stort sett dette bemerkelsesverdig jevnt. Dansemusikken må tydeligvis være noe han har i blodet, for valsetempoet hans ligger alltid på $\text{♩} = 63/66$ på metronomen, eller altså litt raskere enn ei valsetakt pr. sekund. Likeså ligger alltid reinlendentempoet på $\text{♩} = 84/88$, og masurkatempoet på $\text{♩} = 52/54$. Siden Karsten har spilt mye til dans, kan dette tyde på at dette er tempo som tradisjonelt passer de danseglade på Modum godt.

Karsten leser ikke selv noter, men jeg har spilt melodiene for ham slik de er notert (da riktignok på kromatisk spill), og fått dem godkjent av ham som de står.

Nå finnes det sikkert flere versjoner av de samme melodiene rundt omkring, men dette er altså et forsøk på å bevare dem i Karstens Hansens tradisjon, og må ikke bli sett på som den endelige og ''riktige''. Hver spillemann som lærte en melodi tok seg friheter med dem, og la sitt eget særpreg i måten han fremførte den på. Dermed ble melodien noe forandret for hver ny spillemann som fikk den overlevert, og det er vel bl.a. dette vi legger i begrepet ''levende tradisjon'', som Karsten Hansen er et fint eksempel på.

La oss ta godt vare på den – og bruke den.

"HEGGENHAUER'N" - reinlender i trad. etter "Karsten Hansen"

The musical score for "HEGGENHAUER'N" is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It consists of five staves. The first two staves contain the melody, with a repeat sign and first/second endings. The third and fourth staves contain the accompaniment, featuring chords and rhythmic patterns. The fifth staff concludes the piece with a "FINE" marking and a repeat sign.

Heggenhauer'n; er sikkert fra før århundreskiftet. «Detta er musikk je hørte'n August møller og'n far spellte. Dom sa bare «spell Heggenhauer'n'a», enten det nå var valsen, reinlender'n eller masurka'n dom ville ha tak i.»

"BAKKEGUTTEN" masurka etter Tandberg på Simostranda, i trad. etter "Karsten Hansen"

The musical score for "BAKKEGUTTEN" is written in treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#) and a 3/4 time signature. It consists of four staves. The first three staves contain the accompaniment, featuring chords and rhythmic patterns. The fourth staff contains the melody, with a repeat sign and first/second endings. The piece concludes with a "FINE" marking and a repeat sign.

Bakkegutten; «må vel være etter Tandberg'n på Simostranda, og je trur'n hetter Bakkegutten eller no' sånt no'. Men det er en go' masurka.»

"VALS FRA HOVET"

etter Karsten Hansen

The image shows a handwritten musical score for a waltz. It consists of ten staves of music, all in treble clef with a key signature of one sharp (F#). The time signature is 3/4. The score begins with a double bar line and a fermata over the first measure, followed by a common time signature 'C'. The music is written in a single melodic line. Chord symbols (G, D, C) are placed below the notes. There are two first and second endings, marked '1.' and '2.', and a final section marked 'FINE' with a double bar line and a fermata. The notation includes various note values such as quarter, eighth, and sixteenth notes, as well as rests and accidentals.

-Vals fra Hovet; eller egentlig Børjenhovet, er også en gammel vals fra området rundt Børjen i Sand. Den er noe spesiell ved det at den har 17 takter i andre «vekket».

Legen Gunder Nielsen Kjølstad fra Modum og hans ortopediske kurmetode

”Det maa være Almeenheden glædeligt at vide, at her i vort eget Land nu endelig er bleven Anledning til at faa Skjæve helbredet. Kunsten at rette Ryggradskrumninger (Orthopædi), endskjøndt en saa vigtig Green af den praktiske Medicin, har ikke været dyrket her i Landet før for ganske faa Aar tilbage, da, som bekjendt, Hr. Distriktslæge Kjølstad paa Lillehammer gjennom Aviserne offentliggjorde, at han modtog Skjæve til Behandling” (1.).

Dette kan vi lese i en artikkel i Morgenbladet 1845.

Gunder Nielsen Kjølstad (1794–1860) ble født på Modum 2/12 1794. Han var sønn av gårdmann Niels Amundsen Spone Kjølstad og Ingeborg Maria Nielsdatter Ihlen. Han ble ifølge kirkeboken døpt i Heggen 3. søndag i advent s.å., og faddere var Massi Jørgensdatter Bjørndalen, Mari Olsdatter Heggen, Gunder Iversen Kjølstad, Anders Jonassen Skredsvig og Peder Andersen Heggen (2.).

I en artikkel i Illustreret Nyhedsblad 1857 kan vi lese:

„Af fire levende Sødskende er han den yngste. Forældrene vare Bondefolk, og hævdede sig ved Oplysning kun lidet over Mængden. Faderen hed Niels Amundsen Spone og døde i 1814, vel 60 Aar gammel; Moderen Ingeborg Maria Ihlen. Hun døde omtrent 17 Aar efter sin Mand, over 70 Aar gammel. Hendes Fader havde en Tid været Kjøbmand i Drammen, dog uden at hun derfor havde faaet hvad man kalder ”finere Dan-nelse” (3.).

Så snart Gunder vel hadde begynt å lese, ble han utpekt av læreren ”som en udmærket flink Gut”. Og vi leser videre:

”I sit syvende Aar begyndte han at følge med i Omgangsskolen gaardimellem og havde 10 Aar gammel ganske mekanisk Cramers Regnebog i Hovedet, kunde skrive en læselig Haand og havde lært udenad sine Religionsbøger. I sit fjortende Aar blev han konfirmert af Stedets Præst, Teilman, Forfatteren af Frugtræskolen*), en afgjort Rationalist, der ligefrem lærte, at Jesus Christus var et inspireret Menneske” (3).

Imidlertid hadde han alt fra sitt niende år måttet hjelpe til med gårdsarbeidet ved siden av skolegangen. Og fra tolvårsalderen måtte han slite fra morgen til kveld, så det endog blir påstått at han ble hemmet i veksten.

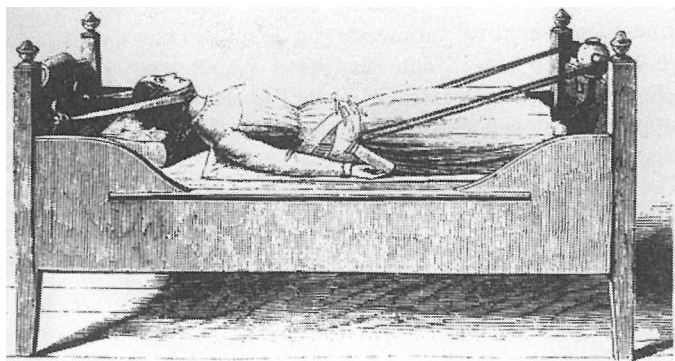
Men da Gunder var spedlemmet og svakelig, mente faren at han ikke var skikket til gårdsarbeid, og en tid etter konfirmasjonen ble han „indsat som Omgangsskolelærer”. På den måten unngikk han også militærtjenesten. En vinter tilbrakte

Gunder Nielsen Kjølstad (1794–1860).

han hos en seminarist på Blåfarveverket ”for at erhverve sig nogle flere Kundskaber”. Her lærte han også orgelspill, i håp om å få en organiststilling, og en tid gjorde han også tjeneste som organist. Dessuten søkte han å komme til Blaagaards Skolelærerseminarium i København, men dette ble det ikke noe av på grunn av oppløsningen av unionen mellom Norge og Danmark i 1814 (3).

*) Christian Teilman (1743–1821) var residerende kapellan i Modum 1771–1788, sokneprest 1792–1813. Det siktes her til hans bok ”Anviisning til Norske Frugtræskoler at anlegge og vedligeholde” (København 1797).

Strekkseng i Kjølstads institutt.

Den seminarist på Blåfarveverket som Gunder Nielsen Kjølstad gikk i lære hos, må ha vært Ole Pedersen Saatved, sønn av verkssmed Peder Saatved. Han var utdannet ved Blaagaards Seminarium i København i 1810 og begynte som lærer ved skolen på Nymoen året etter. Han var også organist (4).

Prost Fr. Schmidt på Eiker,*) Eidsvollsmannen og dikteren, som hadde fattet interesse for den lærelystne gutten, ga ham den trøst at han skulle få komme til klokker Strøm i Hokksund og siden få en av de to faste lærerstillinger ved Blåfarveverket (på Nymoen eller Skuterudflata).

Han kom til klokkeren og var der hele vinteren sammen med fire andre. Men da våren kom, opphørte undervisningen. Strøm var en ivrig jordbruker, og han ble travelt opptatt med våronn og andre sysler.

Igrunnen var ikke Kjølstad så svært begeistret for lærergjeringen, og han kom nå i krambodlære i Drammen, først ett år hos en ung kjøpmann som gikk fallitt, og så hos "en pukkelrygget, sint, gjærrig Knark, der behandlete ham som en Hund, og brugte ham baade til Gaardsgut, Visergut, Stuepige og Kokkepige". Her holdt han ikke ut lenger enn i tre måneder, for han fikk hverken rist eller ro for skjenn og travelhet. "Kun med Nød og neppe slap han bort fra sin arrige Principal" (3).

Så fikk han en huslærerpost i nærheten av Drammen, hvor han var ett års tid, inntil han "til sin største Græmmelse" ble kalt hjem til Modum for å overta sin egen omgangsskolelærerstilling, "hvorved han skulde tjene seg fri for Soldaterkjolen". Men her var han ikke velkommen. det fortelles at kjenninger nesten pekte fingre av ham som den, der stedse fløi for høit og tog en ikarisk Ende" (3).

Da var det presten Essendrop*) heldigvis tok seg av den unge gutten. Han fikk en annen til å overta hans skoleholderpost og rådet ham til å ta preliminæreksamen for så å studere medisin.

Her kan det nevnes at den medisinske undervisning i Kristiania ble startet i 1814, med svært få studenter. I førstningen hadde man en overgangsordning som gjorde at også personer uten examen artium kunne ta en lettere medisinsk embetseksamen. De fikk tittelen *examinus medicinae*, og de tok sin eksamen på morsmålet og ikke på latin. Istedetfor examen artium

måtte de ha bestått den såkalte preliminæreksamen. Blant "preliminaristene" fantes f.eks. militærkirurger som på grunn av krigen ikke hadde kunnet dra tilbake til akademiet i København.

Kjølstad ville nok helst ha tatt studenteksamen og det ordinære medisinske studium, men det hadde han ikke råd til. "Thi han havde den liden Arv at studere for, som han havde faaet efter Forældrene. Den vilde hjælpe ham langt frem. naar han valgte den korteste Vei, men ellers kun lidet forslaae." Det kan her nevnes at han energisk arbeidet for å utvide sine kunnskaper i fremmede språk, engelsk, tysk og fransk til han var langt opp i årene.

Ved Essendrops hjelp ble Kjølstad antatt av doktor Hasberg*) som lønnet assistent ved amtssykehuset på Kongsberg, hvor han var i to og et halvt år. Hasberg påtok seg å forberede ham til det medisinske studium og underviste ham i latin og kjemi. "Da Vinteren kom, begyndte der megen Selskabelighed i den gode By Kongsberg, og fra den Tid af dæmpedes hans Flid ligesaameget herved, som ved en nervøs Hovedpine, hvoraf han strax begyndte at lide og som fulgte ham gjennem hele hans Studium. Og saaledes gik hans Studier noget i Langdrag. Omsider vendte dog hans første Flid tilbage – han læste 18 Timer i Døgnet, og tog saa 1820 Preliminær-Examen" (3).

Som medisinsk student ble Kjølstad av generalkirurg Thulstrup**) ansatt som konstituert kompanikirurg og var i over halvannet år stasjonert i Kristiansand. Han var også med i den store lystleir av svenske og norske tropper i Skåne.

I 1827 tok han sin medisinske embetseksamen, og samme år giftet han seg med sin forlovede Anne Dorthea Warnche, datter av kjøpmann Adolph Gotfried Warncke i Kristiania.

Året etter ble han korpselege ved Hedemarkske musketerkorps og bodde først i Ringsaker, deretter på Lillehammer. I 1833 flyttet han til Kristiansund hvor han var stadslege. Men familien tålte ikke klimaet der, og i 1835 kom Kjølstad tilbake til Lillehammer hvor han levde av sin privatpraksis, inntil han i 1836 fikk den ledige distriktslegestillingen der. Her var det han i 1838 opprettet sitt første ortopediske institutt og tok i bruk sin metode for retting av skjeve rygger.

Det vesentlige moment ved behandlingen var den såkalte selvretting. Kjølstad gjorde de skjeve oppmerksom på den holdning kroppen burde ha i fullkomment normal tilstand hos det velskapt menneske, og han lærte dem alltid å ha denne for øye under øvelsene.

"I Kjølstads Behandling af Skjæve spillede ogsaa Personligheden en Rolle, som af Andre vanskelig kan udfyldes. Ved sin overordentlige Energi, ved sin sjeldne Villiekraft forstod han ligesom at elektrisere Patienten og holde ham i en stadig spændt Stræben mod Maalet – mod den normale Holdning. Denne glemte ingen lettelig under hans Øine, og skede det, havde man ligesom Følelsen af at have gjort Brud paa en indgaaet moralsk Pagt og tænkte strax igjen „paa Loddet og den normale Stilling" (5).

*) Frederich Schmidt (1771–1840), sokneprest i Eiker 1797–1819, prost fra 1808.

*) Christen Styhr Essendrop (1776–1837), sokneprest i Modum 1813–1837.

*) Bernt Jørgen Hasberg (1789–1833), i 1814 utnevnt til bergmedikus på Kongsberg og landfysikus i Numedal og Sandsvær.

**) Magnus Andreas Thulstrup (1769–1844), professor og generalkirurg.

Han lot pasientene forestille seg bestemte punkter og linjer etter legemets lengdediameter og dets tværdiameter i visse innbyrdes forhold, og med dette bilde stadig for øye strevet de skjeve av alle krefter etter å rette opp kroppen sin såvidt mulig.

Denne spente stilling av hele muskelsystemet skulle stadig opprettholdes under øvelsene, som hovedsaklig bestod i en langsom forflytning av kroppstingden fra det ene beinet til det andre. Denne gange skulle skje uten at kroppen måtte komme ut av den stilling som man hele tiden skulle forestille seg i tankene og som var bestemt av de før nevnte punkter og linjer.

Den skjeve brukte også armene til hjelp for å strekke ryggen. Derfor var det festet et belte om bekkenet, med håndtak på sidene. Når den skjeve tok tak i disse og strakk armene, ble ryggen løftet og strukket.

Etter øvelsene gikk pasienten inn i sitt værelse og lå utstrakt på sengen i den foreskrevne stilling. Av og til brukte man en strekning i 5–10 minutter ved hjelp av bind under haken og remmer festet i hoftebeltet. Så stod pasienten opp og fortsatte øvelsen. Slik vekslet det mellom den aktive bevegelse og strekning på sengen fire timer om formiddagen og fire timer om ettermiddagen. Dessuten foretok man mekanisk strekning i oppreist stilling på en slags maskin to ganger daglig, hver gang i 5–10 minutter. Om natten var ryggeleie påbudt, og forat pasienten ikke skulle velte seg over på siden i søvne, anla man gjerne hakekledet og hoftebeltet med remmene løselig heftet ved begge ender av sengen. Under middagsmåltidet og i fritimene brukte man et spesielt konstruert snøreliv forat ryggen bedre skulle kunne holdes i den stilling som var oppnådd under øvelsene.

Tidligere hadde pasienter med ryggskevhet vært henvist til å reise utenlands om de skulle få noen behandling. Ofte kom de etter flere års opphold i en ortopedisk anstalt tilbake uten å ha oppnådd noen særlig bedring.

I sitt institutt i den såkalte Kjølstadgården i Lillehammer, som han bygde, hadde han plass til 12–14 pasienter, og de kom fra alle kanter av landet. Som det fine og forståelsesfulle menneske Kjølstad var, hadde han bestemt at det alltid skulle være en av de uformuende pasienter som skulle ha både gratis opphold og pleie hos ham.

Det blir fortalt at Kjølstad til å begynne med holdt sin behandlingsmetode hemmelig, og at han tok det løfte av sine pasienter om inntil videre ikke å røpe noe av kurmetoden. Noe senere finner vi imidlertid i byens avis "Lillehammer Tilskuer" en bekjentgjørelse hvor han løser pasientene fra dette løftet (6).

Utenlandske leger besøkte hans institutt, og han fikk elever i sin nye og oppsiktsvekkende metode også i andre land. Vi vet f.eks. at hans metode ble innført i et barnehospital i St. Petersburg.

Kjølstad drev sitt ortopediske institutt på Lillehammer fra 1838 til 1843, da han på grunn av sykdom måtte innstille driften og tok opphold ved Eidsvolds Bad. Høsten 1844 hadde han "gjenvundet sin Sundhed", og da opprettet han et ortopedisk institutt i Kristiania, i en trevilla ved Slottsparken, i Wergelandsveien nr. 1.

Det var imidlertid vanskelig å drive instituttet økonomisk. Inntektene var svært varierende, og de lokaler han kjøpte påførte ham store tap. "Man maa have kjendt ham under disse økonomiske Forholdes Tryk, under Forsøget paa at klarere sine uophørligt løbende Vexler til overdrevne Renter og endelig under den daglige Frygt for hvert Øieblik at blive trukket i Gjældsarrest for en Gjæld, hvis Retmæssighed han forresten ikke kunde erkjende, for at vide, hvor ganske han var optaget af en Idee, og med hvilken Sindets Magt han kunde beherske eller gjøre sig fortrolig med alle Eventualiteter" (5).

Strekkeapparat.

Det medicinske Selskab i Kristiania oppnevnte en stor kommisjon, som arbeidet i flere år med å studere behandlingen og til slutt avga en rosende uttalelse om Kjølstads ortopediske kurmetode.

På grunn av vanskelighetene begynte Kjølstad å tenke på å emigrere til et annet land, "Hvor der var en større Virkekreds for hans Orthopædi." Han la seg derfor etter fremmede språk i 55 årsalderen. Men etter hvert fikk han betenkeligheter med å flytte fra landet. Og da hadde han mot og kraft til på ny å ta fatt på "sit forlængst henlagte medicinske Studium for idetmindste at opnaa et Distriktslægeembede igjen; thi han havde allerede i 1845 søgt sig entlediget."

Da besøkte han sammen med de unge medisinerer sykehuset. Og da koleraepidemien i 1853 herjet i hovedstaden, arbeidet han som koleralege ved siden av de unge kandidater. Det kan her nevnes at Kjølstad var av den mening at hans ortopediske kurmetode også var virksom mot denne sykdom og "enhver anden ondartet Landfarsot". Til støtte for denne påstand nevner han at han i løpet av de 13 år instituttet har vært i drift ikke har hatt ett eneste tilfelle av slike lidelser hos sine pasienter, mens andre i huset, f.eks. tjenere har vært angrepet av epidemiske sykdommer. Men han innrømmer at dette ikke kan anses som noe helt avgjørende bevis.

"At Kjølstad, selv med et stort Antal Orthopædiske Patienter at skjøtte saa lang som Dagen var, kunde faa Tid til nye Studier, vil forekomme Enkelte besynderligt, dog ikke dem som vide, at han allerede Klokken fire om Morgenen var paa Bænne og i fuldt Arbeide, efter kun i nogle Timer at have udhvilet paa en haard Sopha" (5).

I 1848 bevilger Stortinget ham 1500 spesidaler og i 1853 et årlig bidrag på 240 spesidaler i form av pensjon. Instituttet ble flyttet til Eidsvoll i 1857, hvor Kjølstad døde 2. februar 1860.

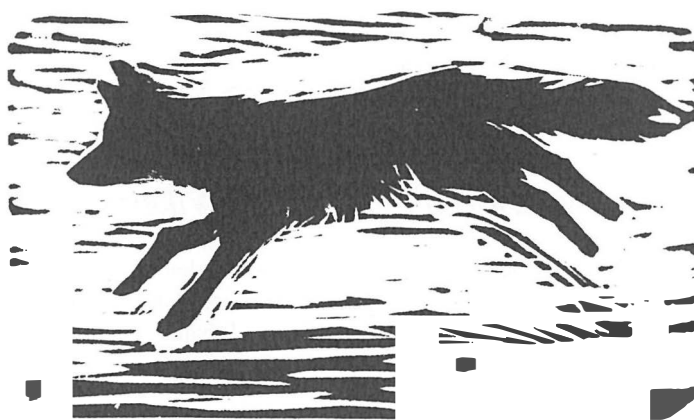
KILDER:

- 1) Distriktslæge Kjølstads Behandling af Skjæve. – Morgenbladet 16/1 1845.
- 2) Kirkebok nr. 3 for Modum. 1783–1819, p. 150.
- 3) Gunder Kjølstad og hans Orthopædi. – Illustreret Nyhedsblad 1857 (6. årg.), s. 152–154.
- 4) Knut Tveit: Skolene ved Blaafarveværket de første 50 år. 1780–1830. – Skolen. Årbok for norsk skolehistorie 1987. s. 28–73.
- 5) Gunder Nielsen Kjølstad. – Illustreret Nyhedsblad 1860 (9. årg.), s. 30,32.
- 6) Karl Halvorsen: Det gamle Lillehammer. Historier og biografier. – Lillehammer 1967.

Utførligere referanser finnes i Ståle Lyngstadaas und Øivind Larsen: Gunder Nielsen Kjølstads Selbstrichtungsmethode zur Behandlung von Rückgratverkrümmungen. – Medizinhistorisches Journal Bd. 4, – 41–47, Hildesheim 1969.

Jakob Andreas Samuelsen:

Revejakt

"Vi gikk mye på revejakt og så reiste vi til Vinåsskogen. Der fikk vi gått inn ein rev i Vinåsen.

Så Skulde Edvard Borgen jaga på'n. Så hadde vi jaga mellom åsen ein gang. Så fekk vi ingen rev ut. Så går vi omkring åsen ein gang til og såg vi hadde'n der.

Så gjekk vi og lette og lette. Så ser vi at reven hadde stokke ned imot Østensenga og så såg je at reven hadde gått ned åsen og kommet inn mellom noen steiner, så vi såg rompa på'n.

Så vifter je til Ola Borgen og peker på reven. "Nå," sa Ola, "skal vi ta'n levande ut. Vil du støe ryggen så skal je ta'n i bakbeina?" "Det vil je ikke ha noe med", svara je.

"Ja, så venter vi til han Edvart kommer. Han tar hva det er."

Så kommer Edvart og så segjer Ola: "Nå drar vi'n bakover.

Nå skal je ta tak i bakbeina, så støer du'n over ryggen."

Reven sto mellom to blokker så han ikkje fekk snudd seg.

Så drog han reven fram og han biter til ymse sider. Da han kom til halsen segjer Ola. "Smått, smått nå. så han ikkje får bite."

Så slo Edvart etter reven, men råkete i staden Ola over armen.

Reven for nå ikring både over stubb og stein og sistpå oppover Åsenga. Så segjer Ola: "Nå har han roa seg litt. Far nå stilt, for vert han uroa nå att, orker ikkje je holde meir. Kom nå ein og prøv å gje han eit slag, ellers er je nødt for å sleppe."

Så gjekk je fram med skistaven og holdt den ein halv meter over hue på'n og slo'n ihel.

Vikertangen, «Husmannssida». Før brua kom, var eneste bebyggelse husmannsplassene Vikertangen, der idrettsplassen nå ligger, og Foss-plassen mot Vikarfossen. Fra 1843 vokste det gradvis fram et håndverksmiljø på Tangen.

Olav Sørensen:

Hundre års solidaritet

Vikersund Arbeiderforening/Samhold Vikersund 1888–1988

I Social-Demokraten, hovedorganet for Det norske Arbeiderparti, står følgende å lese i nr. 78 for 1890:

(Sitat)

''Fra Vikersund arbeiderforening.

Foreningen, der blev stiftet for herved 3 aar siden, har visstnok etter forholdene mange medlemmer, men interessen og forstaaelsen av arbeidsspørsmålene og deres løsen, har kun blit klart forstaaelig for enkelte, der kan siges at utgjøre foreningens ''faste stok''. – Deres formaal er at virke hen til forstaaelsen og gjennomførelsen av følgende reformer:

- a) Almindelig stemmeret.
- b) Indførelse av direkte skat.
- c) Sløyfing av toldbeskatningen.
- d) Arbeiderbeskyttelseslov.
- e) Statens forpligtelse lige overfor syge og gamle arbeidere.

Med dette program for øye er det, at foreningen vil søge at virke hen til arbeiderstandens ligestillelse med øvrige samfundsklasser.

Søndag den 28. september holdtes generalforsamling og valtes bestyrelse for kommende halvår. Valgt blev: Gottfr. Kristiansen, Johannes Hansen, Hans J. Haugerud, Ole Kristoffersen, A. Arnesen, Gudbrand Paulsen og maler M. Hansen. Blandt de valgte foretoges særskilt valg paa efternævnte funksjoner: Til formand Gottfr. Kristiansen, til viceformann Johannes Hansen, til kasserer maler M. Hansen og til sekretær A. Arnesen, de to sidste valgtes med aklamasjon. Til suppleanter valgtes: N. Bottolfs, Kristian Haraldsrud. Kr. Disen, og Lars Johnsen. Med aklamasjon valgtes til revisorer N. Bottolfs og Kr. Disen.

Av regnskabet fremgik det at foreningernes kassebeholdning var kr. 60,00. Arbeiderforeningens sygekasse har en kassebeholdning av henved kr. 300,00 og et meget godt bibliotek, der teller 90 bind.

Forstaaelsen av sygekassens nytte har heller ikke vært særdeles stor, i det den kun tæller ca. 20 medlemmer. Grunden hertil er vel maaske den, at det ikke virket saa meget for dem, som ønskelig kunne være''.(Sit. slutt)

Dette er det første skriftlige vi har funnet om foreningen. Protokollene er borte, så kildene blir annenhånds.

Så langt en har greid å etterspore de som er navngitt, er det

håndverkere som utgjør hovedtyngden av medlemsmassen. Her er maler Hansen, skredder Arnesen og smed Johnsen.

Vi kan spørre: Hvor var industriarbeiderne? For de var "tilsteds".

I 1888 hadde Modum allerede en industriarbeiderklasse på flere hundre.

Men at det er håndverkerne som først engasjerer seg politisk, er noe en kjenner flere steder fra. Det er arbeidere med en forholdsvis fri stilling og en viss fagutdannelse som har krefter og mot til å engasjere seg i politisk arbeid.

Det ble derfor håndverkerne på Tangen i Vikersund som ble kjernen i bygdas første arbeiderforening. I vår tid er foreningsfrihet en selvsagt rettighet. For hundre år siden visste arbeidsfolk at de kunne risikere sanksjoner fra arbeidsgiver om de organiserte seg og "blanda seg borti no dom itte hadde no me".

«Jonse-smia» på Tangen.

Erfaringene fra "Thrane-ria", Marcus Thranes arbeiderforeninger, var sikkert enda friskt i minne på Modum. Fra 1849 til 1851 ble det dannet hele fem Thraneforeninger på Modum, hvorav to i Vikersundområdet. Som vi vet, ble disse kriminalisert og lederne straffet.

Utover i 1880-åra var det ellers betydelig uro og streiker både i Christiania og Drammen. Ikke sjelden ble organiserte utestengt fra arbeidet.

Nå skal en ikke uten videre ta for gitt at Vikersund Arbeiderforening var en radikal forening med formål å drive politisk virksomhet, enn si ha sosialistiske anskuelser.

Helt fra 1850-åra var det dannet foreninger for arbeidsfolk, ofte kalt "arbeidersamfunn", av andre, eksempelvis prester og lærere for å "lede og veilede" arbeiderne. Disse konservative foreningene hadde en viss betydning, og Embretsfoss arbeidersamfunn i Åmot hadde et anstrøk av å være en slik forening.

Det kan derfor være grunn til å spørre om program og politisk standpunkt. I og med at en kjenner programmet, som angitt ovenfor, kan en med en gang plassere foreningen nært opp mot Det forenede norske Arbeiderparti. Flere av punktene samsvarer med partiets lover vedtatt ved stiftelsen i 1887. Sykekasse og bibliotek er ellers gjengangere fra de første arbeiderforeningers programmer.

Et indisium på foreningens politiske bevissthet og mot er 1.maidemonstrasjonen i Vikersund i 1890. På Christoffer Hornsrudds initiativ ble Carl Jeppesen invitert til å holde tale om 8-timersdagen, samtidig som det ble avholdt en 1.maidemonstrasjon, faktisk den første på landsbygda i Norge.

Carl Jeppesen var ikke noen "hvem som helst". Som redaktør av Social-Demokraten og organisator av bl.a. fyrstikkarbeiderstreiken i Christiania i 1889 var han en av Norges mest kjente "erklærte sosialister". Å følge Jeppesen i et 1. maitog må ha vært "en radikal handling" på den tid.

Vikersund arbeiderforening skaffet seg ganske snart eget hus på Tangen i Vikersund. "Arbeideren" som det ble kalt på folkemunne, lå bare et steinkast fra "Jonsesmia". "Smietrækka" var det første stalle herover som det vart prata politikk. Der fekk bøndene hestane sine skodd og passe sitt påskriv", kunne Gulbrand Granum fortelle meg i et intervju i 1977.

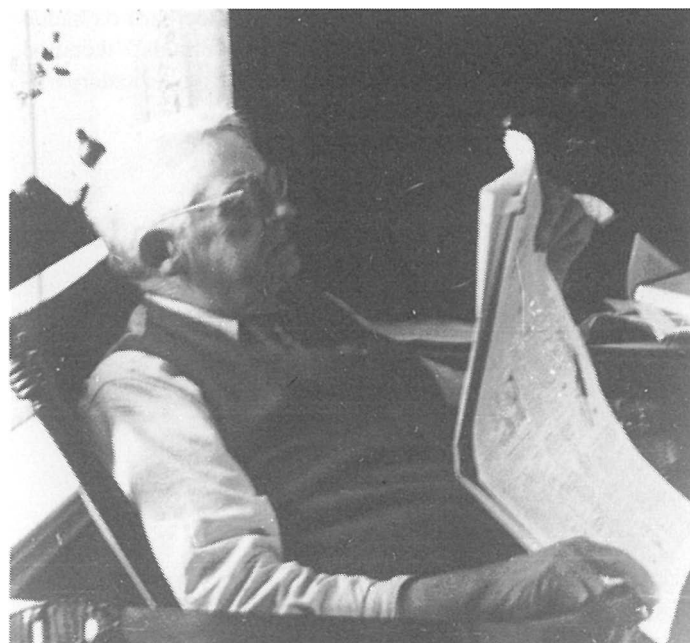
Etter at brua over Vikersundet var ferdig i 1843, vokste det fram et håndvertermiljø på Tangen med "Jonsesmia" og smietrækka som naturlig sentrum.

Foreningen hadde helt fra starten sine dyktige medhjelpere "i kulissene". Christoffer Hornsrud var å finne "rett over brua" som bestyrer av Modum Handelsforening. Så vidt vites var han aldri formann i Vikersund Arbeiderforening. Dette kan skyldes et kjent trekk ved Hornsrud, at han gjerne så andre ta ansvar, men også at foreningen fulgte Arbeiderpartiets parole om at det var deres egne, det vil si arbeidere, som skulle ha styringen i foreningene.

Men da amtsarbeiderforeningen ble stiftet i 1888, var Hornsrud den drivende kraft. Fra Modum hadde han med seg snekker Meuche, språklærer Johannes Müller, Johannes Hansen, Mads Hansen, Anton Arnesen, Lars Johnsen og baker Hans Larsen.

I 1889 fikk Kongsrud skolekretsens nye lærer. Han het Torgeir Vraa, var 21 år og fra Fyresdal i Telemark. Han ble snart en nær venn av Christoffer Hornsrud og fikk sin politiske tilhørighet i Vikersund Arbeiderforening.

Slik ble det i Modum og i Vikersund Arbeiderforening Torgeir Vraa fikk sine politiske læreår. Snart kunne han også bidra

«Jonse-smedene», Lars og Anders Johnsen sto sentralt i Vikersund Arbeiderforening. Her Anders, f. 1879, død 1953.

Anton Arnesen, f. 1867, d. 1923. Arnesen var flere ganger formann i Vikersund Arbeiderforening. Formann i Modum Arbeiderparti i 1910. Arnesen var en glødende sosialist og en dyktig agitator. Bildet er tatt fra fotografi av Modum kommunestyre 1904.

til "sakens fremme". Torgeir Vraa ble landskjent som avisermann, stortingsmann og agitator.

På Modum fikk han god hjelp av Anton Arnesen som etter hvert ble Vikersund Arbeiderforenings fremste tillitsmann.

I 1904 ble Modum Arbeiderparti stiftet. Vikersund Arbeiderforening var naturligvis med fra starten.

I årene som fulgte kom organiseringen i papirindustrien, og arbeiderbevegelsen fikk en betydelig økt slagkraft. Stemmerettsutvidelser fra i 1890-åra og endelig alminnelig stemmerett i 1913 ga arbeidsfolk fulle politiske rettigheter.

Modum som bygd var inne i en stor endringsfase og økte folketallet sterkt fra 1880 til 1920.

Et moderne foreningsliv vokste fram, ikke minst gjaldt dette politiske foreninger.

En oversikt fra 1910 viser at Modum Arbeiderparti da hadde 15 tilsluttede foreninger. I Vikersund var foruten Vikersund Arbeiderforening avholdslaget Strid og Seier og Arbeiderpartiets Kvinneforening.

Torgeir Olavsson Vraa, 1868-1934. Lærer i Kongsrud krets 1889-1902. Redaktør av «Fremtiden» fra 1905 til sin død. Stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet 1906-1909, 1925-1927 og fra 1931. Vraa utviklet seg til en av arbeiderbevegelsens dyktigste agitatorer. Her sammen med sin kone Sofie, datter til lærer Hansen på Kongsrud.

Første kvinnelige representant i Modum kommunestyre ble innvalgt fra Vikersund Arbeiderforening. Det var Anna Larsen, gift med baker Hans Larsen. Hun var representant fra 1905 til 1907.

Som vi ser ble Vikersund Arbeiderforening etterhvert et av mange partilag i Modum Arbeiderparti. I partistridighetene i 1923 sprakk foreningen, og Samhold – Vikersund ble stiftet. Slik er det kontinuitet i arbeiderbevegelsen i Vikersund gjennom 100 år.

Skurom, Scandinavia, Wisconsin, 1908. Herr og fru Archie M. Knudsons Samling. Vi har ingen bilder som gjengir brevskriveren. De utvandret fra Høgåsen på Simostranda i 1855.

Amerikabrev fra 1858 og 1871

Steel Co. Den 15. Februar 1858.

Mer Anders An. Aasterud.

Da jeg for kort Tid siden skrev til Søren Tandberg for at besvare hans Brev, og jeg sagde fremdeles den Gang at jeg ikke vilde skrive til eder førend jeg fik høre om det var nogenlunde læseligt, men jeg forandret min Beslutning og ønsker io før io heller at faa tale med eder i mit Hierte. Jeg har for 3 Aar siden skrevet eder til, men da jeg ikke har faaet Svar tilbage, er det vist ikke fremkommen. Saa vil jeg endnu engang forsøge om det kunde lykkes for mig.

Jeg fortalte i Brevet til Søren T. nogenledes om vor Reise i denne Sommer, men for ikke at fortælle det samme, vil jeg melde eder noget om vor Søreise. Skiøndt det kan være af liden Betydenhed, da det er saa længe siden. Men alligevel staaer den saa levende i min Erindring som om den havde været i disse Uger, ikke for min egen Deel da alt gik likkelig og vel, men angaaende vort Følge, da det var megen Elendighed at være Vidne til.

Vi forlod Drammen den 18 April, og det gik i nogle Dage meget langsomt fordi de manglede Vind. Men en Fredags Mor-

gen begyndte Skibet at gaa for fulde Seil, og da de havde god Vind, gik det saa hurtig fremad at vi næsten ikke kunde merke nogen Bevegelse. Løverdagen gik Ligeledes, men Søndags Morgen havde Vinden forandret sig, saa Skibet tumlede til alle Sider som om det havde i Sinde at velve. Nu begyndte Søs sygdommen at betage næsten alle Passagererne, saa det var ikke mere end tre Mennesker som var nogenledes friske, undtagen smaa Børn; thi det var for dem som de havde ligget i Vuggen. Jens var ikke syg mere end et Par Dage. Siden var han os til Hjælp. Jeg var syg omtrent en Uge. Lille Ole og Christofer ligeledes. Ole var syg i længere Tid, men lille Anders var ikke syg paa hele Reisen og tillige saa taalmodig at det var sjelden at høre ham græde, for Reisen gik meget langsomt, men dog lykkelig. Vi var ikke mere bange end som vi skulde været paa Landen, formedelst Guds naadige Bistand og Beskjærmelse.

Vi kom dog omsider efter 9 Ugers Forløb til Quebec. Der var vi i nogle dage. Vi skulde paa en Maade vaske vores Klæder og gjøre os færdige til at betræde Reisen op igjennem Landet. Det var just St. Hans Aften vi drog afsted. Da var alle raske og friske. Mange takkede Gud og Sagde: "Nu er vi kommen over Søen, nu har det ingen Nød", som om de vilde sige: "Halleluja, vor Strid er endt". Men dette varede ikke længe,

for Skjæbnen forandres. Luften blev varm, og Sygdommen begyndte alle at hærskes strængt blandt Menneskene. Vi kom da først paa en Stimbaad. Den var saa stor at den rummede flere Hundrede Mennesker. Den var stor omtrent som et Skib, men ikke paa den Facon. Det gik taarlig paa den første og den anden, men paa den 3die blev der saa mange syge at jeg ikke dem kan tælle, og Jammer og Elendighed. Der var ikke noget Sængsted, men maatte være fornøiet med et lidet Rum paa Gulvet.

Nu skulde vi paa Jernbanen. Den vandrer saa hurtig som om den havde Vinger. Den var heller ikke noget behagelig for de Syge, da Gulvet blev dem til Deel. Vi kom til en By som hedte Chicago. Der tælte vi Lig, men langt flere Syge. Der kom snart Folk fra Byen med Heste og Vogne og Ligkister for at begrave de Døde. Ligeledes for at bringe de Syge paa Sygehuset. Men være Lov og Tak, vi var ikke syge. Peder G. heller ikke med sin Fameli.

Nu atter paa Jernbanen. Vi kom da til en By som hed Beloit. Nu haver vi atter mange Lig og ligeledes flere Syge. Her blev Haagen Nærdalen ogsaa begravet. Nu skal vi ikke gaa længere med Jernbanen, men maa tage Hesteskyds. Vi traf der mange Norske som kjørte til Byen, saa vi nogenledes kunde faa Leilighed til at træffe Norske. Men da vi ikke havde noget Bestemmelsessted at reise til, saa var vi som de der ikke vidste hverken Nord eller Syd.

Vi traf omsider en Mand fra Flaa Annex, nemlig Ole Hei. Vi blev da forligte med ham at han skulde kjøre os til sit Hjem. Peder G. ligeledes, ja, og saa en Fameli fra Numedal. Han havde to gode Heste, saa han kjørte os alle og ligeledes alt vort Tøi, skjøndt vi var 20 Menneske i Tallet. Det (var) just Løverdags Aften silde vi drog fra Beloit, og han kjørte utrættelig den ganske Nat. Søndags Morgen kom vi til hans Hjem, og det var den 2den Juli. Vi blev der venlig modtaget og væderqvæget med Mad og Drikke. Derefter blev (vi) af Konen ledsaget op paa et Værelse for at hvile en Stund. Men da vi vare mange, Maatte vi ligge paa Gulvet, som for os var sædvanlig; thi vi havde Sængen ganske forglemt.

I dag kom der mange Folk for at se og tale med Nykomne og ligesom for at ønske os tillykke. De var alle muntre og glade, men studsede noget ved at høre Fortælling om den store Elendighed vi havde været Vidne til og som for at gaa den tilstundende Død imøde.

Men nu vaagnede vi ligesom af en Søvn. Hvor skal vi nu gribe til? (At) reise længere var næsten umulig formedelst den strænge Hede.

Vi besluttede da at forblive til næste Vaar, dersom vi paa nogen Maade kunde faa Huus. Ole og Peder skulde nu ud at forsøge om de kunde opdage noget. Peder skulde faa komme til en Fameli fra Hallingdal, skjøndt noget ubeha(ge)lig. Ole havde faaet leiet en liden fille Stue som stod ganske alene, medens jeg og Karen var rolig hos den omtalte Mand, Ole Hei, skjøndt Karen fandt nok at bestille med saa mange Smaa.

Nu tænkte vi næste Morgen at drage derfra saafremt vi kunde faa nogen til at kjøre vort Tøi. Det blev da en norsk Mand, nemlig Erik Kolsrud. Nu skulde Karen og jeg adskilles. Vi blev da hjertelig bedrøvet. Vi kom nu til den omtalte fille Stue. Den var ganske ubehagelig. Jeg var saa bedrøvet at jeg var som om jeg havde været syg. Næste Morgen kom en norsk Kone og begjærede nu af vores Sønner til at passe Barnet. Det maatte da blive Ole. Jens kunde vel gjøre noget andet. Nu tog Ole i Arbejde og fik 18 Daler for en Maaned. Jens ligeledes og skulde have 4 Daler. Nu var Christofer og lille Anders mit Selskab.

Jeg fik nu Tid til at tænke over min Vandring i Verden. Jeg

tænkte paa Fortid, Nutid og Eftertid. Samvittigheden vaagnede og ligesom tilspurgte mig om jeg ikke havde læst det 4de Bud, mens jeg saa let kunde forlade min gamle Svigermoder. Saa jeg undertiden var ganske forvilet, og endnu i denne Stund rinder Taarerne ustandselig ned over mine Kinder, saa jeg maa lade Pennen falde for at give Taarerne frit Løb. Men jeg maatte atter fatte Mod og tænke saaledes: Har jeg gjort den største Brøst, venter jeg den største Trøst, at min Gud besynderlig for nu for

*Ingeborg Helgesdatter Naevra, fru Erick Olson (1831-1916), født i Sigdal, Norge. Emigrerte til Amerika i 1867, slo seg ned i Manitowoc County, Wisconsin. Flyttet i 1874 med sine **otte** barn til Schawono County. Foto: Harold Blom. Rolf H. Ericksens Samling.*

andre hjælper mig. Ole var undertiden noget ængstelig, men da han altid var blandt Mennesker, saa forsvandt Tankerne for ham. Jeg var syg i flere Uger. Der var noget usædva(n)lig, for nu jeg tænkte paa mit stille Hjem og mine Naboer stod mig altid for Øinene. Jeg græd, ønskede og sagde: O gid jeg kunde skrive, skulde de vist faa vide om min Elendighed. Men Sorrig og Glæde de vandre tilhobe. Jeg maatte undertiden være glad naar jeg tænkte tilbage hvor lykkelig vi havde været paa hele Reisen fremfor saa mange andre, og at jeg med min idelige Sorg ikke kunde Gud behagelig (være).

Omsider kom Vinteren. Da besluttede vi at Jens skulde gaa for Præsten; thi vi tænkte da næste Vaar at drage vestover og derfor ønskede ham confirmeret. Nu fik jeg med ham nok at bestille; thi han havde paa Reisen glemt hvad han havde lært. Thi Støi og Larm hørte til Dagens Orden. Han skulde læres Forklaring, Bibelhistorie, mange Salmer samt Evangelierne og der ligeledes forklare hver Søndag, saa at Møde blev to Gange om Ugen. Lille Ole har været paa engelsk Skole og lært baade at læse og at tale engelsk. Jens og Christofer kan ogsaa noget.

Gode Ven, Guri Aasterud, nu vil jeg sige dig hjertelig tak for alle Tider, og du maa være hjertelig hilset, baade du og dine Børn samt dine hele Fameli. Og du maa være atter takket for den sidste Velgjørenhed mot os. Knud, du mindes vel vor Skilsmæsse paa Skotsmoen, som jeg aldrig forglemmer. Jeg har meget at sige eder, men jeg formaar det ikke denne Gang.

Jens maa afløse mig. Kari Aasterud, du maa ligeledes være hjertelig hilset, baade du og dine Børn. Jeg ønsker inderlig at høre noget fra eder, baade unge og gamle. Kjære, hils Gulbrand Aasen med Fameli samt Ole og Sille Bekken og alle Bekjendte i Nærheden. Jeg har hørt efter Sigende at Gulbrand Aasen med Fameli besidder vort gamle Hjem, og at Malene er afgaaet ved Døden. Saa kjære, hils gamle Syvert, Carl og Anne i ligemaade. Ole beder om at hilse Christofer Hængsle med Fameli, og han ønsker at høre om hans Arbeide Gaar sin jævnlige Gang. Jeg maa hermed slutte min simple Skrivelse med en venskabelig Hilsing til eder alle ifra mig, deres hengivne Ven Ingri Andersdatter.

Dette Brev er enfoldig digtet, daarlig stavet og barnagtig skrevet. Jeg maa nu hermed slutte og ligesom for at sige eder det sidste lev vel. Gud veed om jeg lever den Dag og hilser eder mere, da vi intet her har blivende Sted, men søger efter det tilkommende som er det himmelske Jerusalem. Der er vor Bolig og vort rette Hjem, og jeg ønsker at Herrens rigelige Velsignelse maatte hvile over alle, amen.

Adams Ville, P.O. Steel Co., Minnesota.

Ærbødigst Ole Jens Høgaasen.

Nu er vi atter kommen til Høgaasen, skjøndt her findes ikke en Steen, langt mindre en Aas, og er endnu ikke betalt. Men vi har Valuta derfor dersom Gud vil bevare vore Kreaturer, da vi har 3 Par Kjørestude, 3 Kjør, 2 Griis og en Kalv.

Det Brev jeg skrev for tre Aar siden er vist ikke fremkommet, hvori jeg skrev noget til Nils Aaby. Men nu kan jeg ikke sige noget til ham, da jeg ikke kjænder hans Stilling nufortiden; thi det var som jeg skulde tale i Søvn.

Kjære, send disse enfoldige Linier til min gamle Moder, og hun maa være hjertelig hilset ifra os alle. Jeg har meldt noget til hende i mit forrige Brev, hvis det er kommet frem. Lille Ole beder om at hilse Carl Andersen. Han mener nu at være en bedre Juling, da han er god til at skyde med Bue.

Undskyld Skriften, da det her er svært urolig at side og skrive.

Morrisons Camp 1te Januar 1871.

Kjære Søster.

Deres Breve af 24de October f. A. modtog jeg i Skouen den 5te Juledag og det var en stor Glæde at høre at det stod godt til Hjemme. Jeg vil nu ogsaa fortelle Dem hvorledes jeg lever, jeg forlod Menomonie i første af Desember og vandrede til Skoven for at hugge Bjelker, og befinder os nu 62 Mille (eng.) inde i Skoven.

Andreas og jeg er fremdeles i Følge, vi bor her tilsammen 30 Mann i et Hus der ligner omtrent en norsk Sæter og kaldes for en Kamp, der har navn efter Basen (Formanden) der heder Morison. Det skal nu i det helle være 700 Mand her i Skoven for Knopp, Stout & Co, mellem hver Camp er det omtrent 1/2 norsk Mil. Vi liker os bedre at arbejde i Skoven end paa Saugmøllen, da det her er kortere arbeidstid, og saa har vi en svært flink Kok saa at vi lever udmerket godt her, jeg er Svamper og

Hans Petter Rustand, f. 1846, var fra Rustandalen på Vestre Spone. Til Amerika i 1870. Var hjemme igjen i 1906 og 1907. Død i Amerika, år ukjent.

har pent Arbeide, jeg lager Veier, og byger Broer over Bekkerne m.m. og Andreas staar paa Landningen og merker Log (Tømmer) og skriver op hvormeget hver kjører om Dagen. Du spørger hvad slags Mad man bruger i Amerika, saa skal jeg nu fortelle Dig hvad vi faar her i Skoven; vi faar omtrent de samme Retter baade Morgen, Midag og Aften, der sedvanlig bestaar af stegt Kjød og Flesk og ditto kogt, to slags til hvert Maaltid, med Potetes og Hvedebrød, Serup, sure Agurker og stuede Bønner, tre eller fire slags Kager, saameget vi vil have, og 1/4 Pay, det er en slags Eblekage der er stegt paa Bliktellerken. Suppe bruges det ikke, men derimod til hvert Maal The uden Sukker eller Fløde, – og det er den almindeligste Kost over alt her. – Nu skal jeg fortelle Dig hvorledes vi turedede Julen: Andreas bar sig ilde for at det skulde blive en lang Jul her i Skoven, men der i tog han skammelig feil; thi her holder man ikke Julehelg, kun Skandinaverne holder Førstedag og dermed er den slutt, og i Aar da den indfaldt paa Søndag, var det kun som en anden Søndag og Andendag var vi i Skoven igjen, saa jeg har aldrig levet saa kort Jul før. – Andendag var den første Dag vi fik Midagen ude, da vi havde for lang Vei til Kampen og da var det 30 Grader Kulde, vi gjør en stor Ild og spiser ved. – Da vi gik til Arbeidet igjen efter Midag studerte Andreas paa om Di ikke havde Bal og alt havde begyndt at danse hjemme i Norge, som vel ogsaa mulig var, for naar Kloken er 12 Midag her saa er den 8 Aften i Norge, Dagen kommer 8 Timer senere her. – Du maa skrive tilbage strax og fortelle hvorledes Di morede Dere i Julen, her i Amerika findes der aldrig nogen Fornøielse, det eneste man ikke forstaar her i Amerika er at more sig. –

Jeg skal nu fortelle Dig lidt om Indianerne, og en lystig Bal her i Skoven.

Det første vi saa Indianere var den Natten vi kom til Madison, da vi gik af Jernbanen fik vi se nogle som havde lagt sig

Ole Emersons tømmerleir, vinteren 1905. State Historical Society of Wisconsin.

bort med en Plankevæg indhylede i vidte Uldteppener, som Dem altid bringer med sig, og udgjør en del af Deres Kledning, – og om Morgenen kom Dem efter op i Hotellet som vi boede i og spiste Frokost, – og da vi arbejdede paa Jernbanen ved Madison saa vi der flere af Dem tidlig om Morgenen at trekke Deres Baade opover en liden Bek fra den ene Flod til den Anden, det var allerede haardfrøset og rimet, men De gik Barfodet til oven Knoerne og vadede i Vand. Det er svert styge Folk. de er kaaber røde i Hudfarve og har kulsort Haar, som Taterne i Norge, Mænderne bruge langt Haar og fletter det eller ogsaa henger det løst nedover Rygen.

Her i Peineriet er det en hel Masse af Dem, dem bor i Jordhytter ved Bekkene og mange af dem bor ogsaa i Telter. Dise som bor her kaldes for Chipoway Indianere og er fredelige mod De Vide, men omtrent halve af Stammen bor i Minnesota og dem er mere fientlige, og naar nogen af Minesota Indianerne kommer til Dise her dreber de Hinanden stragst. – De fleste af dem som bor her er ordentlige Klæde og forstaar godt Engelsk, men de vil skjelden talke Engelsk utagen naar man taler med dem alene, De leve mest af Jagt og Fiskeri, nogle enkelte arbejder ogsaa for Companiet i Skoven. –

Søndag føre Jul var vi paa Indianer Bal i den nærmeste Camp fra os, og Du maa tro at vi havde Moro, vi lo da Musiken begynte, men da dem begynte at danse, maa jeg lege mig paa en Krak og lee, saa jeg var rent daarlig i 8 Dage efter. – Musiken bestod af en slaags Tromme og til Tromstike brugte dem et krogget Siben af et Dyr, og den anden Musikanten havde en Blikeske med Sand og Smaasten i, som han holt Takten med, forresten dansede Dem nesten som Kongsruen, de hoppede paa Tærne tet efter hinanden i en rund Ring paa Gulvet baade Mænder, Koner, Jenter og Børn. De er alle svert muntre og morsome, og naar vi giver dem Tobak saa ved De nesten ikke hva vel Dem skal gjøre en igjen. –

Du sagde i Dit Brev at Andreas Jahr eller Løkke skulde ligge i det; men ham kunde jeg ikke finde, deri, formodentlig havde han krabet ud paa Veien, og lagt Adressen igjen i Brevet. – Naar Du skriver tilbage saa maa Du fortelle mig alt nyt, som har hendet i Modum i den siste Tid. – Jeg veed nu ikke mere jeg kan fortelle Dig igjen denne Gang, end at det her stundom er frygtelig Kolt, meget koldere end jeg nogen Gang har kjendt det i Norge, men Kulden varer skjelden mer end i 3 Dage af gangen, og da Klæder vi os saa godt, at jeg gjerne skal staa stille helle Dagen uden at fryse, – vi bruger et slags Støvler af Olielæder som ikke kan fryse haarde, og har 3 a 4 Par Strømper, og omtrent en Vægt Halm i Dem. –

Hils alle Bekjente i Modum fra mig og vær selv saa flitig hilset fra Dein hengivne Broder.

H. J. Rustand.

Skriv stragst tilbage.

Min Adresse er nu intil Begyndelsen eller Mitten af Marts Maaned Således:

Mr. Hans J. Rustad
 Prairie Farm P. O.
 Baran Co.
 Wis
 North America

Fotografi av Modums Blåfarveverk tatt av Wærenskiold i 1897, altså kort tid før verksdriften opphørte i 1898. Alle fotografier er ved Riksantikvaren.

Eli Moen:

Fra forfall til gjenreisning

Statlige yrkesopplæringsmidler ble Modums Blåfarveverks redning

Nedleggelse og forfall

Gruvedriften ved Blåfarveverket ble lagt ned i 1898, men allerede noen tiår tidligere var selve blåfarvesmeltingen opphørt og mange av verksbygningene på Sand ble stående ubenyttet. Kun kalsinering og oksydering ble fortsatt nede på Sand. Selv om en viss næringsvirksomhet ble fortsatt på det gamle verksområdet ved at direktør Gottschalk i 1894 hadde fått anlagt et tresliperi ved fossen, forhindret ikke dette at tidens tann tærte hardt på de gamle bindingsverkshusene.

Modum kommune overtok det gamle verket med tilliggende herligheter i 1919. Sliperiet ble drevet frem til 1926 da det brant. En del av det gamle verks eiendommer ble i de etterfølgende år utstykket og solgt, særlig bolighusene, men driftsbygningene ved Sand ble helt overlatt til sin egen skjebne. Da

bygningene ble forlatt, var fortsatt en del av inventaret intakt. Bl.a. laboratorieutstyr, farveprøver og store deler av verkets arkiv som lå spredd utover gulvet i Glasshytta.

Forfallet ble etter hvert betydelig. Da riksantikvarens representant, arkivar H. Trætteberg, besøkte stedet i 1930 for å inspisere restene av arkivet, gjorde de "maleriske ruinene" inntrykk på ham. "Som et Pompei eller Herculaneum står her kontor og laboratorium fra verket sluttet, syreflasker, gamle glass, koboltfabrikata i velordnede skuffer, vekt, montre." Trætteberg skriver videre at bygningene var i temmelig miserabel forfatning. Tak og grunnmurer måtte så å si fornyes overalt og veggene rundt omkring led også av alvorlige mangler. Glasshyttas vegger buet faretruende utover og det så ut som den når som helst kunne falle sammen.

Kommunal krise og salg

Rundt 1930 havnet Modum kommune som så mange andre på den tiden, ut i store økonomiske problemer. Det gjaldt på alle måter å skaffe penger til den kommunale kassa og bygningene på Sand ble avertert til salgs for nedrivning. Bygningene ble avhendet og nedrivningsarbeidet påbegynt. I mellomtiden hadde gårdbruker Arne Altern på Nord-Fure, opprinnelig fra Oslo, begynt å engasjere seg i verkets skjebne. I egenskap av statlig kontrollør av korntrydregnskapene Modum, Sigdal og

Fra smelterrommet i Glasshytta, tatt av Halvor Vreim i 1940.

Krødsherad hadde han reist mye omkring i distriktet og på denne måten kommet over bindingsverkshusene på Sand som hadde vekket hans nysjerrighet. Han skrev i avisen om de gamle fabrikkbygningene på Sand som snart skulle forsvinne, men fikk ingen respons på sine synspunkter.

Altern ga seg imidlertid ikke. Han fikk sin venn Sigurd Winsnes interessert, som igjen fikk arkitekt Eindride Slaatto til å engasjere seg i saken. Sammen med Altern besøkte de verkbygningene og konklusjonen var klar, bygningene måtte redde. Slaatto engasjerte seg så sterkt at han møtte opp på neste herredsstyremøte for å forsvare de gamle fabrikkbygningene. Det sterke engsjetementet forble ikke uten resultat. Enstemmig vedtok herredsstyret å omgjøre sitt vedtak om å rive bygningene.

Problemet var bare at enkelte av bygningene allerede var solgt og i den økonomiske krise kommunen befant seg i, var det ikke mulig å skaffe penger til å løse ut den nye eieren fra den kanten. Sigurd Winsnes trådte da til og la ut den nødvendige sum på kr. 2.000 av egen lomme. Den neste oppgave var å skaffe midler til restaureringsarbeidet.

Statlige midler til yrkesopplæring av arbeidsløse ungdom

Hos Riksantikvaren var det ingen midler å hente. Winsnes trådte til igjen og tok kontakt med sosialminister Oscar Torp.

Sosialdepartementet disponerte nemlig midler som skulle brukes til yrkesopplæring for arbeidsløse ungdom. Penger ble bevilget og under Riksantikvarens ledelse ved bygningskonsulent Cato Enger og arkitekt Halvor Vreim ble restaureringsarbeidet påbegynt.

Forutsetningen var altså at arbeidet ble drevet som opplæringsarbeid for arbeidsløse ungdom. Til å begynne med ble det ansatt en formann og seks gutter i alderen 18–25 år. Den første formannen het Arvid Sanden og før han kom til Modum hadde han vært sysselsatt ved Domkirkeodden. Sandens spesialitet

Arbeidsgjengen i 1939, f.v.: Harry Frydenlund, Tore Hagen, Harald Olsen, byggmester Hagen, Tor Bråten, Karl Ødegård, ukjent, Arvid Sanden. Foto: H. Vreim.

var gråstensmuring slik at det ble behov for lokale faglige krefter til mye av det øvrige arbeidet. Tømmermestrene Hagen og Hilsen ble engasjert og disse ble således læremestere for de unge guttene. I og med at restaureringen fordret såvel tømmermanns- og snekkerarbeid som muring, kom de unge guttene til å gjennomgå en allsidig yrkesopplæring. Overoppsynet hadde Cato Enger og Halvor Vreim som begge var meget opptatt av at restaureringsarbeidet ble nøye utført i samsvar med antikvariske regler.

Glasshytta var den første bygningen som ble restaurert og bygningens tilstand var så elendig at den så å si ble revet ned til grunnen. Foto tatt av Cato Enger 1938.

Et møysommelig restaureringsarbeide

Av en opprinnelig bygningsmasse på over tyve hus, var det kun noen få bevart: glasshytta, bøtkeverkstedet, smia, arsenikktårnet, lagerhuset, hovedhuset og to uthus. Arbeidet tok til i november 1938 og den første bygningen man gikk løs på, var glasshytta. Den var blitt solgt til en mann som hadde tenkt å bruke materialene til låve og han hadde allerede kjørt bort takstenene. Disse ble imidlertid hentet og bragt tilbake igjen og nye ble bestilt for å supplere stener som enten var borte eller ødelagt. Glasshyttas forfatning var så elendig at den så å si ble

Arbeidsgjengen i 1941, antallet var da økt til 17-18 mann og Karl Ødegaard var formann. Han hadde vært med på restaureringsarbeidet helt fra begynnelsen i 1938 og var altså med som formann under fullførelsen i 1941. Senere stilte han igjen sin store faglige dyktighet til disposisjon for verket da han lot seg engasjere i Stiftelsen Modums Blåfjørveværks restaureringsarbeid. Karl Ødegaard midt på bildet bakerst. Er det noen som kjenner seg igjen?

revet ned til grunnen og satt opp igjen. Særlig var istandsettingen av taket et nitidig arbeid. Taket var ikke kledd innvendig og Glasshytta særegne flate takstener ble lagt rett på lektene som var kullsorte etter all røyken. Siden takstenene ikke hadde falsing, måtte det legges trefliser under stenene for å forhindre at det kom regn inn. Til det bruket ble det spikket over 30.000 trefliser. Taket var konstruert slik for å kunne slippe ut røyken og varme fra smelteovnene.

Arbeidet med bøtkerverkstedet og smia ble også omfattende, mens de to uthusene og arsenikktårnet var i noe bedre forfatning. Overalt måtte det foretas oppretting av dører, vinduer, vegger osv. Hovedhuset ble forsynt med ny grunnmur og bygningen sto på trepilarer mens det ble gravd ut kjeller under

Glasshytta etter restaureringen i 1939, tatt av H. Vreim.

halvparten med avløp for vannet og ny grunnmur murt opp. Materialhuset var det siste som ble satt i stand. Det ble også revet helt ned og satt opp igjen. Materialhuset var en tømmerbygning som var panelt utvendig og Karl Ødegaard kan fortelle at det måtte åtte mann til for å bære en av stukkene. Under krigen fungerte bygningen som lager for de innsamlede radioene i bygda. Dessverre brant både hovedbygningen og materialhuset i 1947.

Arbeidene ble avsluttet i 1941 og Sosialdepartementet hadde inntil da bevilget kr. 40.861. Disse midlene var stort sett blitt brukt til lønn, mens Modum kommune hadde skaffet tilveie materialer og redskap. I februar 1940 påtok kommunen seg det fremtidige vedlikehold, men noen endelig overenskomst mellom staten og kommunen om bygningene var ikke kommet i stand da krigen brøt ut. For eksempel hadde glasshytta tjent som kornmagasin for Statens Kornforretning allerede fra 1939.

Krigstid – Arbeidstjenesten flytter inn

I mai 1941 overtok Arbeidstjenesten bygningene som skulle tjene som depot og verksted. Den stedlige leder av tjenesten, Hans Andersen, viste også antikvariske interesser og fortsatte å arbeide med de gamle bygningene på sitt vis. Dette vakte langt fra Riksantikvarens bifald. I et brev til Kultur- og Folkeopplysningsdepartementet av 12.12.1944 ble det forlangt at det arbeid som var gjort av Arbeidstjenesten skulle gjøres om.

Skulle henstillingen ikke føre frem, ville man se seg nødsaget til å gå frem etter § 8 i fredningsloven for å få vernet de fredede bygningene.

Blant de arbeider Riksantikvaren ville ha omgjort, var til-

bakeflyttingen av et uthus, kullhuset, som var blitt revet ned og flyttet i nærheten av fjellet bak glasshytta. På en av de gamle grunnmurene var det gjenoppsatt et hus (mølla), dette ble forlangt gitt en annen utforming. Arsenikkårnet, bøtkerverkstedet og smia var blitt utstyrt med halvtekkjer (skur), disse ble forlangt fjernet. Likeså det brønnhuset som var blitt oppført mellom hovedbygningen og glasshytta. Antageligvis på grunn av krigens gang ble ikke disse endringene foretatt.

Nye tider

Etter krigen ble det holdt et møte i januar 1946 om bygningenes videre fremtid. Tilstede var representanter for Yrkesopplæringsrådet for håndverk og industri, Riksantikvaren, Modum kommune og Sosialdepartementet. Det ble der besluttet at verksbygningene skulle benyttes til lokale for yrkesopplæringskurs for ungdom. Saken kom således fra Sosialdepartementet over til Kulturdepartementet og forutsetningen for at det hele skulle gå i orden, var at Kulturdepartementet bragte forholdet mellom stat og kommune i orden. I 1941 var det blitt sendt et brev fra departementet til kommunen om denne saken, men etter frigjøringen nektet kommunen å godta de fremsatte vilkår.

Løsningen i første omgang var at det ble satt i gang yrkesopplæringskurs. Det var stort behov for håndverkere til gjenoppbyggingen etter krigen og både snekker- og murerkurs kom i gang. Etter brannen i 1947 ble imidlertid disse stoppet. I en del år utover i 1950-årene ble det drevet snekkerverksted på Sand.

I slutten av 1940-årene oppsto tanken om et bygdemuseum for Modum og kommunen kjøpte bl.a. inn Præsterudstua som sammen med et par andre hus ble transportert ned til Sand. Det ble også satt i verk innsamlingsarbeid av gjenstander og Ludvig Præsterud var i ferd med å sette i stand bøtkerverkstedet for museumsbruk. Av ulike årsaker ble imidlertid ikke disse planene fullført.

I 1957 ble hus og eiendommer solgt til Modum trevarefabrikk. Journalist Leif Frydenlund henvendte seg i den anledning til Riksantikvaren med spørsmål om ikke bygningene var fredet. Han påpekte nemlig at det i salget ikke var nevnt noe om bygningenes bevarelse. Utfallet ble i hvert fall at Den Anti-

''Nytt hus på gammel grunnmur'', mølla som ble satt opp av Arbeidstjenesten under krigen. Foto av H. Vreim.

kvariske Byggningsnemnd fikk overprøve de endringsforslag av bygningene som var tenkt, for øvrig forslag som ikke ble god- tatt. I begrunnelsen ble det hevdet at ''En vil forstå at det ikke bør gjøres så inngripende forandringer at betydningen av den omfattende istandsetting vil bli meget sterkt redusert''. Det ble videre gjort klart at uten den omfattende utbedring som ble foretatt ved hjelp av offentlige midler, ville de fredede hus neppe ha vært bevart. (Brev fra Den Antikvariske Byggningsnemnd av 14.4.58 til Modum Trevarefabrikk) Og som vi kan tilføye, takket være innsatsen til blant andre ildsjelene Arne Altern, Sigurd Winsnes og Eindride Slaatto så gikk ikke det gamle verk den gang til grunne.

Kilder:

Arne Altern: Det kongelige Modumske Blaafarveverk i Buskeruds Amt, Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkere Bevaring, årbok 1980.

Katalog over Riksarkivets privatarkiv nr. 157, Modums Blaafarveverk.

Diverse korrespondanse fra og til Riksantikvaren 1938–1966. Karl Ødegaard.

Thure Lund:

Store-Per i Bingen var sterke- st i Skandinavia

Bingen er kjent for sine sterke karer fra gammel tid. Når eldre folk prater om gamle dager, er det ofte en kommer inn på bygdekjempene. Når praten går blir kjempeløftene kommentert. Det kunne sikkert skrives lokalhistorie om Anton Sønju, Nils og Hans Ødegård, Hans Klægstad, Olaf Lilleaas, Olaus og Nils Bergan, som alle var omkring 2 meter høge og særdeles kraftig bygd. Men kjempen over dem alle var Per Hovengen som det snart kan feires jubileum for. Om bare 2 år er det 200 år siden denne veldige kjempen ble født.

Store-Per Hovengen i Bingen var kjempenes kjempe. – Han var født på gården Hovengen i Bingen i 1791, og alt fra han var en guttunge var han stor av vekst og sterk som en bjørn. Alt i 8-årsalderen gjette han kyrne til faren i skogen. Til tidsfordriv bar han sammen røyser av svære steiner, som enda ligger der som minner etter ham.

Allerede i konfirmasjonsalderen, mens han tjente på Buskerud, viste han krefter utenom det vanlige. Her bar han en svær stein helt fra elva og opp til tunet. Folk mente det var fire manns løft.

På plata står: Denne stein har Store Per Hovengen løfta, 508 kg. Stor og sterk det var'n Per. Han øvet kjempeverk, det ser vi her. F. 1791, d. 1876. Løytn. Kr. O. Bergan og en slektning, kjøpm. P. Johnsen, Sandefjord, reiste ham dette minnet.

I attenårsalderen målte Per omtrent to meter, men han ble etter det en erfarer godt over to meter i voksen alder. Som attenåring ble Per utkommandert til å delta i krigen mot svenskerne. For sitt mot og sin taperhet fikk han en 5-riksdaler av sin kompanisjef. Denne gjemte han så lenge han levde.

Som unggutt var Store-Per usedvanlig spenstig. Det sies at han var en sjelden god hallingdanser, og at han sparket ned lua fra 5 1/2 alen. Dette er over tre meter, og nærmere 20 cm høyere enn norgesrekorden i hallingkast som Olav Torshaug fra Gol innehar. Det heter også at han lett hoppet over en hest. Ifølge bygdehistorikeren Nils Klægstad fra Bingen hadde Store-Per så svære never at han grep over en vanlig tallerken. Når han la neven sin mot ei gammeldags vindusrute, så gjømt han hele ruta. Det heter at tokroningene som kom på Pers siste år, lett gled gjennom ringen hans.

Tunge løft

På Stensrud, en av nabogårdene til Hovenga, holdt to mann på å flytte en møllestein. Men steinen var stor, og karene hadde nok med å rikke på den. Store-Per kom forbi, og ba karene finne et tau. Dette tredde han gjennom akselhullet i steinen, og bar den på ryggen dit den skulle.

Sagnet forteller at Per og hans bror Andreas en gang hadde

vært på Jaren på frieri. Dette måtte ha vært vellykket, for da de kom tilbake til Bingen på morrakvisten fant Per på at det måtte reises et minne om turen. Da gikk han ned til elva og fant en diger stein, som han bar opp den bratte kneika til veien. Denne steinen har på en måte blitt hovedminnet om Store-Pers styrke.

Nils N. Klægstad ordnet for noen år siden flytting av steinen opp til lokalet Bergheim. Her er steinen mer synlig for folk, og Nils N. Klægstad ønsket at sagnet om Store-Per skal bli kjent blant turister og folk fra nabobygdene. På steinen, som nå er en av Bingsens severdigheter, står det følgende inskripsjon:

''Denne steinen har Store-Per Hovengen løftet. 508 kg. Stor og sterk var'n Per. Han øvet kjempeverk, det ser vi her. F. 1791 – d. 1876.''

Løitn. Kr. O. Bergan og slektning P. Johnsen, Sandefjord reiste ham dette minne.

En gang var Store-Per i Drammen for å hente mjøl. Kjøpmannen, som nok syntes kunden var en svær kar, lurte på hvor mange sekker han kunne bære. Per ymtet fram på at han nok kunne bære fire sekker mjøl. Kjøpmannen sa da at om Per greide å bære fire sekker gjennom byen så skulle han få den ene. – Det var lett vint mjølkjøp, sa Store-Per. Men kjøpmannen ga også Per jobb etterpå. Han var sjauer og bar mjølsekker og sildetønner fra brygga og opp til forretningen som lå like ved.

Kamp mot spreke karer

I Numedal bodde det på Pers tid en sprek kar som hadde gått frikar på Kongsbergmarken i en årrekke. Han ytret ønske om å prøve krefter med Store-Per Hovengen. Per var ingen slåsskjempe og vegret seg for et slikt prestisjeoppgjør. Kjempen fra Numedal ville ikke gi seg, og ga Per en kilevink. Det heter at Per bare sto stille, men fikk en smell til. Da ble han sint og knuste kjakabeinet på numedølen. Folk trodde Per hadde slått med en stein, og det ble rettssak om tildragelsen. Her ble det lagt fram en svær planke. Dommeren ville se hvor hardt Per kunne slå. Han slo planken tvers av, og han ble frikjent. Men fikk beskjed om ikke å slå til noe menneske med neven mere.

Sterkest i Skandinavia

Ryktet om Store-Pers krefter spredte seg også utenfor landets grenser. Og en svensk grosserer som hadde en usedvanlig sprek tjenestegutt satte opp 500 daler i belønning til seierherren i et oppgjør mellom tjenestegutten og Store-Per. Det ble et møte i Karlstad i Sverige, der de skulle ta ryggtak. Svensken slo først Store-Per i kne. Men han reiste seg og la svensken på ryggen to ganger. Dermed var de 500 dalerne hans. Det var jo svære penger den gang. Per hadde jo på en måte hevdet Norges ære, og befestet sitt ry som Skandinavias sterkeste mann.

Det heter at det var den svenske grosserereren og kjøpmannen Per arbeidet for i Drammen, som fikk istand dette ''kjempemøtet''.

Bodde sine siste år på Nymoen, Åmot

Store-Per Hovengen bodde sine siste leveår på Nymoen ved Blaafarveværket. På lønningdagene kunne det ofte hende det kunne bli endel fyll og spetakkel. Men det heter at alt ble stille da den gamle, da sølvhårede, Store-Per viste seg. Man merket straks at han var respektert, på tross av at han i sine siste år var noe sykkelig. I 1876, i sitt 85. år, døde Store-Per Hovengen. Kanskje den sterkeste mann som har levd i Modum noensinne.

«Villa Danica» ble bygget i begynnelsen av 1860-årene og fungerte som losjihus. Huset er nylig fullrestaurert og i daglig bruk. Bildet er fra 1872.

Øystein Naper:

Modum Bad kamp og utvidelser

I de første år etter Badets grunnleggelse 17. juni 1857 pågikk en stadig kamp med økonomien. En søknad til Stortinget i 1857 om et lån på 8–10.000 sp.d. til Badets utvikling ble avslått til tross for varme anbefalinger fra amtmann Blom og sorenskriver Hansson. Derimot viste Modumbygden sin sympati og forståelse ved å yte Thaulow mindre lån fra kommune-kassen og Sparebanken.

Thaulow tapte derfor ikke motet og kunne allerede ved sesongens begynnelse i 1859 ta i bruk losjehuset "Villa Svea". "Bygningen er opført af Bindingsværk, rappet ind- og udvendig, og bestaar af 20 Værelser, alle betrukne med Tapeter, foruden 4–5 Loftværelser for Folk, som ville boe billig. Et større Værelse tjener som Forsamlings- eller Konversationsværelse. Svalgangen er 3 Alen bred og afgiver et meget behageligt Opholdssted for Gjæsterne, naar de efter endt Badetid i Gemytlighed ville tilbringe nogle Øieblikke, indtil Sengetiden. Byg-

ningen ligger høit og frit, 3–400 Skridt overfor Badehuset, hvorfra den er adskilt ved en Slette, som er bestemt til Parkanlæg."

Et par år etter kan Thaulow meddele at nok et losjihus er opført, "Villa Nord", samt at selve badehuset "Villa Union" er utvidet. "Det første er opført ved Siden af det gamle og danner ligeledes en toetages Bygning i Schweitzerstil med Søilegange og Svalegange rundt omkring. Det inneholder 32 rappede og tapetserede Værelser med dertil hørende Aflukke til Garderobe, samt desuden i hver Etage et eget Tjenerværelse for den opvartende Kammerpige. Badet disponerer saaledes i dette Øieblik over omtrent 60 Værelser, som dog ere stor nok for to personer, fordi Svalgangen, til hvilken Værelsene aabne sig, danner det sædvanlige fælleds Opholdssted i ondt Veir. Det nye Badehuus, udelukkende bestemt for Damer, indeholder 3 dobbelte Badeværelser, samt to Kabinetter til særskilte Styrte-

bade og andre lokale Bade. Der haves saaledes nu syv dobbelte Rum til Karbad, hvert forsynet med alle nødvendige Baderequisiter.

Et større Apparat til Tilberedning af Furunaaledecoct er indrettet. Til Badets tilstrækkelige Vandforsyning er et nyt Taarn med to store Reservoirer blevet opbygget og, da vore her brugelige Bademethoder udkræve en saa uhyre Vandmasse, ville til ydermere Sikkerhed mod Vandmangel flere nye Jernkilder, hvoraf der findes Overflødig, blive tilførte Vandledningen.

Til Brug for Restauratricen ved Badet er en fortrinlig Iiskjælder bleven opbygget, og til Afbenyttelse for Badegjæsterne ere flere Huse i Badets Nærhed indrettede og oppudsede, hvorved der gives dem Anledning til å holde sin egen Menage. Dog maa jeg bemærke, at Erfaring som oftest har viiet det for Curen diætisk og psykologisk riktige og nødvendige i, at den Syge boer paa selve Badet, noget som ogsaa i oeconomisk Henseende er af liden eller ingen Forskjel."

Men kampen røynet selv på for Thaulow, og i en fotnote i en artikkel skriver han 1862: "Det er forresten at befrygte, at der vil hengaa lang Tid, forinden nye Bygningsforetagender og Anlæg ville kunne iværksættes, selv om Badets Frequentz skulde gjøre dette ønskværdigt og endog nødvendigt. Ja de nuhavende Bygninger ville sandsynligviis endog i længere Tid blive staaende ufuldendte med Hensyn til Elegants og ydre Afpudsning. Da man hidtil har været uden Hjælp fra det Offentlige – man erindre Stortingets Afslag paa Andragendet om Laan – og uden grundet Haab eller Tro paa, at et Actieselskab vilde have udrettet, bør de Badesøgende være overbærende med stedfindende Mangler. Anlægget repræsenterer nu en Capital af omtrent 12000 Sp.d. og arbeider under Trykket af en Rente, der gaaer op til 10 pCT. Men det er ikke nok med, at man har havt at gjøre med Opførelsen af Badet og tvende møblerede Logehuse, ogsaa betydelige Jordeiendomme maatte kjøbes. Udyrket Mark maatte ryddes og gjøres tilgjængelig og endog Veivæsenet med kostbare Broer har saagodtsom alene – jeg paaskjønner med Tak privat ydet Hjælp – maattet hvile paa Badet. Der er saaledes iblandt Andet for anden Gang bleven opført en 110 Alen lang solid Kjørebros over Snarumselven – fordi Flommen bortrev den først byggede Bro – og derved ere de interessanteste Trakter af Elven satte i Forbindelse med Badet. En ny bred, fuldkommen jevn Vei med en 50 Alen lang Bro over det Dyb, som adskiller Badet fra Kilden, er anlagt, hvorved Adgangen til Kilden og Skoven, der indeholder ypperlige Spadsergange med Keglerbane o.a. og Vei i alle Retninger, er bleven beqvem og let endog for den Svageste, Derhos er omtrent 20 Maal Jord, der skulle omdannes til Parkanlæg, bleve drainerede."

Noen år senere kan Badet ta ibruk sitt fjerde losjihus – "Vil-

la Danica" – og dermed hadde 3 land fått tilegnet hvert sitt hus i denne skandinavismens tid.

Thaulow selv var arkitekt for disse og mange av de senere hus som omtrent alle ble oppført som lette sommerbygninger – noe som til å begynne med var en nødvendighet. Imidlertid var Badets trivsel en hjertesak for Thaulow. På den ene side kunne det ikke falle ham inn å anvende mer enn nødvendig til noe som bare skulle brukes noen få sommermåned. På den annen side ble bemerkninger om at forbedringer ble for kostbare og

«Villa Union» var Modum Bads første bygning, tegnet av H.A. Thaulow og oppført i 1857. Bygningen inngikk etter hvert i bade- og inhalasjonskomplekset. Bildet er fra 1872.

ulønnsomme gjerne avspist med hans valgspåk: "Alt for Badet!" Halvt i spøk kunne han senere klage over at dengang hans gamle, tyske byggmester Meuche ville bygge solid hadde ikke han råd, – og nå da han hadde fått råd hadde Meuche glemt det.

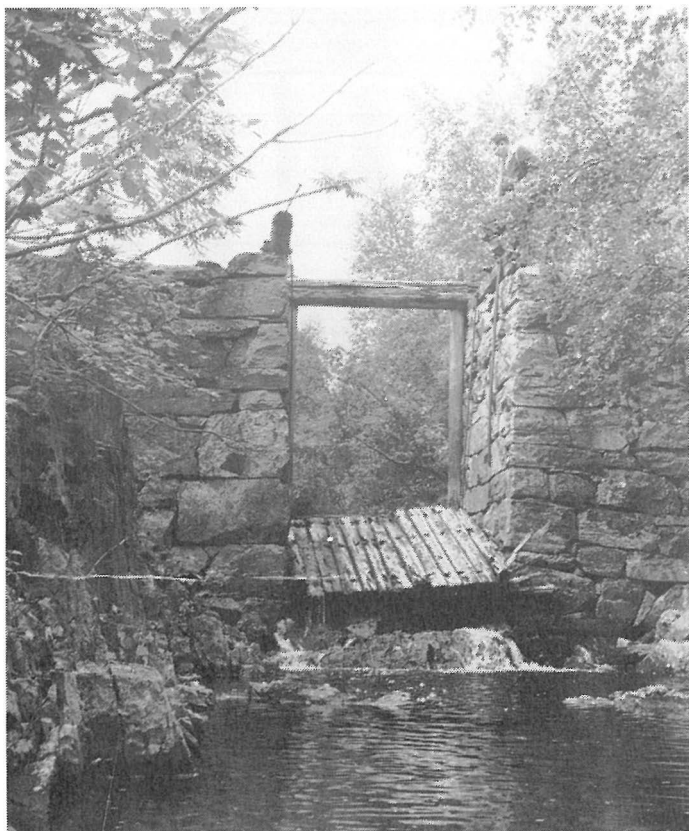
Gamle Marte Myhras hus kilte seg ubekvent inn i Badets område og da hun døde kjøpte og flyttet Thaulow det og gav det navnet "Villa Martha". På en stille bortgjemt liten plass nede på "Pælemyra" lå en liten hytte som spøkefullt fikk navnet "Palmyra". "Villa Casetta" som også er en påbygd stue ble vakkert plassert i en bjerkelund.

Fra Nymoen kjøpte han en tømmerstue som han bygde på en etasje og en lang utvendig trapp og kalte det "Villa L.A. Trappe". Fra Røste på Sysle flyttet han en bygning som ble forvalterbolig. På Pålsplassen under Kaggestad flikket og flikket han på en bygning som etter hvert ble en "Hovedgård" hvor han selv bodde fra den tid han sluttet som lege ved Blaafarveværket i 1867, til sin død i 1894.

Nils Drolsum:

En vandring langs Henåa og minner i dens spor:

Spill opp breddfulle dam, tømmeret skal danse . .

Dammen på Løken.

Mange år er gått siden fyrrige brøtningskarer spillte opp breddfulle dammer og lot tømmeret danse i Henåa - grenseelva mellom Modum og Ringerike. For nærmere 25 år siden gikk jeg til fots fra utgangspunktet inne i det vi forbinder som "hjertet" av Holleia til den renner ut i Tyrifjorden. Et og annet har nok forandret seg på det kvarte århundret som er gått siden den turen, spesielt skoglandskapet omkring elva. Men turen kan være vel verdt å ta den dag i dag, så hvorfor ikke, kjære leser: Snør lissene på turskoa godt til, så sier vi god tur.

* * *

Stort mere enn et skarve bekkefar er ikke den ledetråden vi skal følge der vi starter opp innenfor Styggdal. Så bærer den da heller ikke Henåa-navnet her oppe, men Granavollelva. Her finner vi også den første brøtningsdammen - enbnå solid og ubørt i sine veldige grunnvoller, men med treverk som bærer tydelig preg av tidens tann. Ved Styggdal ble de første vannmengdene samlet til det vårlige eventyr som i noen hundreår preget vassdraget mellom Modum og Tyristrand, og som ble

holdt oppe helt til krigens siste år da moderne hestekrefter overtok elveryggens rolle og på nybygd bilvei fraktet tømmerstokken til fabrikkene. Men det er flere små brøtningsdammer her i sidebekkene til hovedvassdraget - Skinstaddammen, Stakamyrdammen og Tjuentjennsdammen, for å nevne de mest kjente.

For 25 år siden levde flere av de gamle brøtningskara, blant andre Oskar Thon, da 84 år og som ble godt over de 90 før han gikk bort. I hele 42 sesonger fristet han dansen på tømmerstokkene i elva som han kjente i detalj. De forskjellige steder vi kom til på vår ferd den gang, fikk vi Oskar til å kommentere. Blant annet fortalte den gamle brøtningsbasen at man brukte Styggdalsdammen i 20 minutter av gangen, før den var tømt. Men det var viktige minutter for brøtningen på den første etappen fram til Løken. Så lenge det var brøtning på denne strekningen, ble Granavollstua - en gammel og velkjent seterstue benyttet av brøtningskarene.

På vei til Løken

Stille og beskjeden flyter elva på denne første strekningen. Så står vi på toppen av Grønnmyrfossen - den første fjellskrenten som betegnes som fossefall. I vårlig brus, viste Granavollelva seg både vill og mektig i disse bratte strykene. Nokså vrien kunne tømmerrenna her være. Men om det kunne floke seg til i hauger av stokker som sprikte i nær sagt alle himmelretninger, så fikk brøtningskara alltid stokkene i gang på den videre ferden nedover skummende bølgetopper.

Snart åpenbarer en ny hyttevoll seg - denne gang Grønnmyrstua.

Vi er alene med skogstillheten der kveldsmørket senker seg over Grønnmyra og Løken utenfor. Men vi skal videre rundt Løken og til Damstua som er vårt første mål for ferden. (Damstua er senere revet og ble helikopterfraktet til Sandtjern på Øståsen der den har gjenoppstått som privathytte).

3000 tylvter

Løken var fra gammelt av et sentrum for brøtningsvirksomheten i Henåa. Her kunne det ligge opptil 3000 tylvter tømmer om våren, fortalte Oskar Thon. Og det er her Henåa har sin begynnelse.

Løkdammen var et midtpunkt i brøtningen, og når denne dammen ble "satt" i april måned, var liksom brøtningen for alvor i gang.

Første etappe langs elva fra Løken, bærer det noe spesielle navnet Kalbostilla. Det var her det for årtier siden foregikk kullbrenning, og det var her huldra i egen trolske person skal ha veket kullbrenneren. I dag observeres verken hulder med "rove så lang" eller synlige minner fra kullbrenneren langs Kalbostilla.

Ferden langs elva kan ofte skje på de ruvende gråsteinsmurene langs elveløpet - store gråsteinsmurer som strekker seg kilometervis nedover og som vitner om et svært arbeide da de ble bygd.

Oskar O. Thoen (Laupdalen).

Første fossefallet etter Løken på vei nedover, åpenbarer seg – Jonskollfossen – en aldri så liten forløper til de største av alle fosser langs Henåa – Haugfossen. Snart bratner elveløpet til på begge sider – går over i stupbratte juv og ender nede i en trang gryte. Og nederst i denne finnes et og annet synbart minne fra tømmerdansen i elva.

Først og fremst de såkalte "flakk" – sammensnekrede tømmerstokker som tømmeret skulle gli lettere på i den veldige tømmerdansen nedover flabergene. Det synes for en tilfeldig besøkende i dag nærmest ufattelig at man i det hele tatt kunne få tømmeret fram på denne strekningen.

– Men det hendte ikke så sjelden, fortalte den gamle brøtningsbasen, – at det hauget seg opp i slike dimensjoner at det var en sammenhengende tømmerhaug fra Jonskollfossen til Haugfossen.

Men alltid ble haugene løsnet opp – om ikke annet så med noen kraftige dynamittsalver.

Fra ordonans til brøtningskar

Etter å ha jumpet litt over fra moing- til strandingssiden av elva, alt etter som den beste framkommeligheten er, ender vi snart i Sørlitjern. Men elva renner utenom tjernet. Der er det en ny brøtningsdam, som forresten i dag blir benyttet. Ikke til å samle brøtningsvann, men av jeger- og fiskerforeningen som gjerne vil ha noe større vannstand i Sørlitjern av hensyn til sportsfisket. Så følger vi igjen elveløpet, som ikke er Henåa, ned til det som kalles "Elveskilnaden" – der de to elveløp igjen flyter sammen.

– Første året je' var med i brøtningen, var je' "ordonans". løp med beskjeder til de forskjellige arbeidslag, fortalte Oskar Thon.

– Turen fra Løken til Henåvika ved Tyrifjorden gikk på tre timer, mintes han. Etter to sesonger som ordonans, ble han 17 år gammel "ordentlig" brøtningskar. Vanligvis deltok 25 mann i Henåa-brøtningen.

Til å begynne med hadde man i Henåa en sagnomsust brøtningsbas – Per "Jørns". Da var det mannskaper hjemmehørende både i Randsfjorden, Ringerike, Tyristrand og Modum – en gjeng friske karer som med sekken på rygg og brøtningshaken i hand, fikk tusener av tylvter tømmer til fjords gjennom to hektiske forsommarmåneder. De gjorde ikke mye av å gå våte til oppunder armene hele arbeidsdagen gjennom. Fra glatte brøtningsflåter hendte det ofte at de gikk til vanns så spruten sto. Og på de verste stedene var det bare å vasse uti for å få løst opp flokene. Da var det å stå i det iskalde elvevannet til bena dovnnet bort, og så en rask springmarsj mellom buskelegene for å få blodsirkulasjonen i gang igjen.

– Gikt? Nei, det har vært ukjent for meg, sa den gamle fløtningsveteranen.

Ei tonen forglemme

Ved Ulmyrdammen har solen kommet fram og varmer godt mens vi tar en pust i bakken. Der vi ser oss tilbake innover de

milevide skogblåner som vi kommer fra, rinner det oss i hu noen strofer fra den gamle Holleiavisa:

*– og har du på Holleia hjemme
og vet du hvor skogstien går
da vil deg en tone fornemme
hvor tidens larm ikke når.*

*Der reiser seg Hvitås den sterke
og ser over blånede skog,
og Spira den viser sitt merke,
mot skogenes gylne tog.*

*Og gransus, dyp som din lengsel,
seg hever på Holleias barm,
Og letter på skogstiens stengsel
mot skogenes gylne karm.*

*Der gives en gjenklang der inne,
av fedrenes saga og din,
og aldri det går deg av minne
såfremt det har fanget ditt sinn.*

Så tar vi Skåhølen, Rolia og Sandva i neste etappe og så siste strekket – Skimyra, Holmenhølen, Hølahølen, Årenga og Henåvika – vi er ved elvens munning ved Tyrifjordens bredd. Vi hadde fulgt elva i all dens kronglete ferd storskogen

gjennom. En gang en travel og dramatisk arbeidsplass. I tilknytning til brøtningen hadde vi streifet innom andre arbeidsplasser. Vi hadde fått beretninger om jordkoier som skogsarbeideren fristet tilværelsen i en lang vinter gjennom og som fikk oss til å nynne på Hans Børllis strofer:

*I usle koier
på strå og bar
lå'n far
og far hass far.*

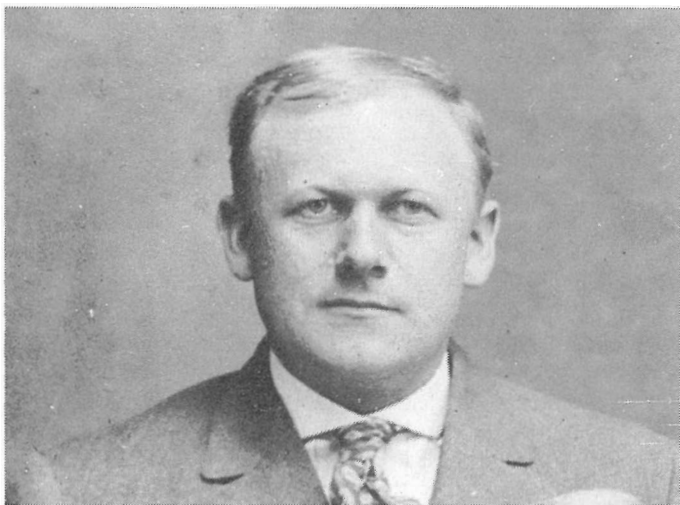
*I usle koier
på bar og strå
de lå
og lydte tel vinden
og tøgge på et strå.*

Vi hadde hørt om livsfarlige situasjoner på vaklende tømmerflåter ute i skummende strømhvirvler, vi hadde sett brøttingskarenes mosegrodde livsverk som med sine mektige steindammer vil stå så lenge det renner vann i Henåa. Vi hadde som det ellers står i den samme Holleia-visa:

*''– funnet en gjenklang der inne
av fedrenes saga og din,
som aldri går deg av minne
så sant den har fanget ditt sinn*

Thure Lund:

Nils Hilsen: Ramfossgutt ble sjefingeniør ved høyskole i Duluth, USA

Nils Hilsen.

I juni 1903 sto en unggutt på dekket til dampskibet "Island" og speidet inn i en ukjent framtid i fremmed land. Det var at-

tenårige Nils Hilsen fra Kløtgefoss, som syntes framtida i hjemlandet så trang ut. Nils var en oppvakt elev på den nybygde folkeskolen på moen ved Lien gård, men trodde at han hadde sin sjanse i Amerika.

Nils vokste opp i Mohyttene sammen med foreldrene Karine og Ole Hilsen og broren Gotfred. De var nærmeste naboer til eventyrskogene i Holleia, som ble ungguttenes tumleplass i gutteårene. Nils var våken for inntrykk, og hans minner fra ungdomstida fulgte ham i alle år i USA. Etter at han kom til Amerika, tok han seg arbeide og leste ved siden av, så han på kort tid ble diplomingeniør i Electrical Engineering. Med tida ble han sjefingeniør ved West Jr. High School. Duluth.

I mange år var Hilsen, (som i Amerika lot sitt fornavn skrive om til Nels), en av de bærende krefter i Modum/Eikerlaget i USA. Blant annet var han lagets sekretær i over 20 år fra 1933.

Gutteminnene vi gjengir nedenfor er hentet fra et jubileumsskrift som ble gitt ut av Modum/Eikerlaget i 1951.

Nels Hilsen var også initiativtager til Norefjellagets film fra Modum og Eiker som ble laget først i 50-årene, og som Modum kommune har sikret seg Modumdelen av.

Gutte-minde

Storfuglen holdt til i de samme ller.

Mange Snaringer, Moinger og Eikeringer har maaske en Erinding om en Tyttebærtur i Holeia. Vi tog Toget til Ramfoss, drog i Flok og Følge over Moen til Mohyttene, hvor mange af os slog sig til for Natten, andre drog videre for at ligge ude eller paa en Sæter, for at være den første paa Tyttebær-Holtet om Morgenen.

Mohyttene er mit gamle Hjem, der vokset jeg op i Norges herlige Natur blandt Gran, Furu, Fjeld og Bæk. I Tankerne ser jeg hver eneste Fjeldknaus eller Krog i Veien, Fosser i Bækken og Ormekuler borte i Aasen. Jeg ved akkurat hvor Ørretten staar i Bækken. I 1919 da jeg var hjemme en Tur, kunde jeg bevise mit Kjendskab til Ørrettens Tilholdssted. Far, som var med paa Fisketuren, sa, at der og der er det ingen Fisk. Men jeg sa, at jeg vilde da prøve. for den brugte at være her i gamle Dage. Og rigtig nok. Jeg lurte op baade en og flere, ganske som i gamle Dage. Ligedan var det med Storfuglen, den holdt til i de samme Lier. Orhanen sloss paa de samme Flaeder. Naturen var den samme som da jeg var Gut. Folket var dog lidt forandret. De, som jeg vokste op i sammen med, var nu nogen gifte, andre havde som mig forladt sin Rede og de hjemlige Omgivelser. Folk levde bedre end den Tid jeg var Gut, Kvindene "bobbet" Haaret sit og gik med Skjorter tilknæs akkurat som her i U. S. I 1919 var det jo gode Tider endnu og Folk havde Penge i Flæng. Smaagutter gik med Hundrekroninger i Lommen, som om det skulde været en Kroneseddel. I mine Guttedage havde jeg ikke set en Hundrekroning og vidste ikke hvordan den saa ud. Sa Forskjellen var stor i alle Maader.

Men tilbage til min Begyndelse. Jeg begyndte med Tyttebær og Fisking. Alle Snaringer og mange Moinger kjender nok mange af de Tjern, Bakker, Bække og Personers Navne som jeg nu vil fortælle lidt om.

Lad os ta en Tur til Braatavollen, standse her og der paa Veien, pakke Randslerne for tre eller fire Dage, en Dag i Juli. Du selv er altsaa med, hvem du er gjør ingen Forskjel. Vi faar os en Forfriskning af Mor Karine Mohyttene før vi drager, ser efter at vi har alle Fiskegreiene med, og saa drar vi afsted op efter Langbakkene til vi efter en halv Times Vei er ved Damtjern, en halv Time senere passerer vi nordvestre Ende af Lysvanstjern. Baade i Damtjern og Lysvanstjern er det Aabor. Fra

Lysvanstjern til Hessje-Vollen (Hilsen-Vollen), tar det os omtrent en tre Kvarters Gang. Her møder vi Kirstine Mohyttene og Anne Bekken. De ligger her med Kreaturer for Sommeren. Nu maa vi faa os lidt tillivs, saasom hel Melk med Fløde (Rømme) paa. Det smager godt. Dertil maa vi spandere Jentene med en Dram af Løitens Aquavit. Vi er snart paa Vei videre til Gunhusvollen, som er omtrent en Times Vei borte, og her træffer vi Lina Olavsby og Karen Marie Haugen, rigtig hyggelige Kvindemennesker, fulde af Liv og Arbeidslyst. Vi faar samme Tragtement her som paa Hesje Vollen og efter endel Skrøner fra den ene og den andre trasker vi videre paa vor Vei til vort Bestemmelsessted Braata-Vollen, hvor vi ankommer en halv Time efter vi forlod Gunhus-Vollen. Her træffer vi Lisa og Karen Stryken og Gunda Hjermundrud samt min tante Ragna. Vi havde nu brugt omtrent fire Timer hidop fra Mohyttene. I Almindelighed kan man gaa op paa to og en halv Time, og om man gaar Benveien om Askekjenn og over den Dalen med det stygge Navnet, saa kan man gaa op til Braata-Vollen paa en og en halv Time.

Mens vi sidder paa Braata-Vollen og faar os Forfriskninger, saa kommer Nils Stryken med en Sæk halv fuld af de fineste Ørretter, som han havde faat i Steinskjenn, og nu kan vi næsten ikke holde os i Skindet, for did maa vi. Men da det nu er langt ud paa Dag saa venter vi til imorgen. Morgenen kommer og vi hjælper Jentene med at bli færdige saa fort som muligt, for vi vil ha med os Jentene. Mens vi staar færdige og skal dra afsted kommer Ole Solum eller som han var mest kjendt: "Solummen", fra Tut-Høl, hvor han ligger alene med Hestene sine, og han blir ogsaa med. Det kan være bra at ha med seg en slig Mand, for naar han tør ligge alene paa Tut-Høl, hvor der er fuldt op af Hulder og Trold, saa kan vi være trygge for baade det ene og det andet som kan komme op.

Vi kommer da til Steinkjenn, hvor vi finder os tre flaader som er gjort af Tømmerstokke (Lografts). Karen Stryken og jeg kom paa en Flaade, og de andre mente paa, at nu blir det nok Fisking. Fisken bed ikke svært til at begynde med; men ud paa Eftermiddagen blæste det op og det blev overskyet – netop Veir som Fisken bider i. Vi fik den ene efter den anden af pene Ørretter og jeg blev ganske hidsig, glemte at Karen er paa Flaaden og slænger lige saa godt Fluén fast i Trøieryggen hendes. da jeg havde mistet min Kniv, saa måtte jeg bide ud Krogen med Tænderne. Efter denne Fisketuren, naar den bleb benævnt, saa var det: "Da Nils bed Karen i Ryggen".

Denne fisketrippen er nu omtrent 30 Aar gammel og flere af de Personer som her er nævnt ligger nu paa Snarums Kirkegaard; men Mindet om denne Trip og mange andre staar frisk i Erindringen, som om det skulde været hændt for to Uger siden.

Da det er mange Snaringer og Moinger her i U.- S., som kanske vil skrive i denne Bog, saa vil jeg slutte med det Haab om, at "Laget" maa vokse og trives for kommende Slægter.

Nels Hilsen, (Mohyttene),
c/o West Jr. Highschool,
Duluth, Minn.

(Skrevet 1933.)

Av Kai Hunstadbråten:

Modumsdialekten i Christian Skredsvigs diktning

Chr. Skredsvig. Tegning av E. Werenskiold.

I sin bok om Christian Skredsvig (1939) skriver Torleiv Kronen: "Ved sudenden av Bergsjø i Modum ligg eit lite småbruk som heiter Tomta. Her budde ved midten av fyrre hundraåret Erik Hansen Ihleneie – eller Glosemot, som han og kalla seg, – og kona hans, Berthe Karine. Erik Hansen var frå Numedal, men var i ung alder komen til Modum som tenestegut. Far til Berthe Karine heitte Nils Garaas og budde på Kaldakermoen på Modum. Han hadde vore gruvearbeidar ved Blåfargeverket, men ein dag fekk han eine armen avsliten, og da han var ein gløgg kar, vart han sett til skulemeister i omgangsskulen. Opphavleg var han frå Numedal han og, og der ifrå er namnet Garaas." I 1816 ble han gift med Anne Ivarsdatter Skorta fra Sigdal.

"Som tenestefolk hadde Erik Hansen og Berthe Karine lagt seg op ei 70 dalar, og for dette og eit banklån kjøpte dei så Tomta, ein gamal plass under den store Skredsvik-garden. Her vart da Christian Skredsvig fødd den 12. mars 1854, og her vaks han op."

Faren drev møllen ved Geithus-fossen. Det var tungt slit som ikke ga så altfor store inntekter. Her vokste Skredsvig opp sammen med åtte søsken. Han var heller svak og tuslete fra barndommen; men hans frodige fantasi fikk rikelig næring av eventyr og sagn som moren og bestemoren fortalte. Øståsen var hjemstedet for alle de underlige folkene han hørte om. Ofte dro

han til skogs for å være alene og mye rart så han der, ting som han alltid bar med seg i minnet, og som han senere så mesterlig skildret.

Så snart Christian ble stor nok, måtte han være med faren og sin eldre bror Nils i møllen. Faren hadde nå overtatt Vikersund-møllen ved Øya i Vikersund, der Tyrifjorden renner ut i Bergsjø. Familien bodde i Kroka ved Vikersund.

„Men Christian likte seg ikkje i mølla. Han var liten og veik og vilde gjerne sove, når han skulde halde seg vaken. Veka rundt var han ikkje or klæda. Men når høvet var der, så drøymde Christian. Han stod og hørde på kvernduren i kveldsstillen – det vart til underlege troll og uvette som mulla og mol nede i fossen. Og i den doggstyle natta, medan faren sov, stiltra han seg ut or kverna. Han sette seg ned i det mjuke, doggvåte grasset ved fossen og let augo glide op over Øståsen. Han såg dei ukjende viddene bakanfor, med tjørn og sætervoll, djupe skogsnar, elgkua som blunda over kalven sin. Han drøymde vidare, mykje lenger inn over lidene – austover til Austerland, til Libanons høgder" (Kronen).

Christian likte å tegne fra han var ganske liten. Om søndags-formiddagene gjemte han seg bort i skogen og tegnet. Etter hvert begynte man å skjønne at gutten hadde særskilt gode evner og anlegg på dette område, og dr. Thaulow på Modum Bad fikk se tegningene hans. Han og noen andre rådet ham til å reise til Kristiania for å gå på malerskole, og de hjalp ham med penger.

Skredsvigs vei ut i den store verden gikk vidare til København, Paris og München, til han til slutt slo seg ned i Eggedal. Som for så mange andre kunstnere var veien til anerkjennelse og berømmelse både lang og tung, og økonomiske bekymringer og vanskeligheter var ikke ukjent for ham.

Vi kan lese om dette i hans romaner, som for en stor del er skildringer av hans eget liv. "Han er ikkje berre største målarer Modum har fostra, men og største dikteren," skriver Kronen. Dessverre er nok ikke bøkene hans så godt kjent og så mye lest som de burde ha krav på, ikke engang på Modum, hvor de burde være av særlig interesse.

I "Tidens Tegn" 11/6 1921 skriver Skredsvig: "Da jeg har en ganske abnorm erindringsevne fra mine smaaagutedage paa Modum om folk og sociale forhold, vil jeg – – –"

Og de forhold han skildrer gir på mange måter et godt bilde av livet i bygden for hundre år siden, opplysninger av lokalhistorisk interesse, fremstilt i kunstnerisk form.

"Det var litt av eventyrets glans over Christian Skredsvigs liv. Særlig over den første delen – den er fortellingen om Askeladden som vant prinsessen og halve kongeriket. Men da det var vunnet da han hadde nådd det som for ham sto som målet, kom det evig tragiske som det er over et menneske som ikke vet hvorhen og hvorledes han skal styre sine evner. Derfor slutter eventyret også så brått, uten å klarlegge den uuttalte tragedie som lurte bak suksessen; den at det ingen fortsettelse er – – –"

Det er stillhet over naturen på Modum, her er ingen prakt og storartethet, den virker snarere fattigslig i sin enkelhet, men uttrykk har den, og man glemmer den ikke når man engang har vært der. Skredsvig var stedbunden som få, han bar barndoms-egnen i seg hele sitt liv, og til disse traktene vendte han tilbake og slo seg ned på sine eldre dager, og her endte han også sitt rike og bevegede liv'' (Durban).

Christian Skredsvig døde i Eggedal 19. januar 1924, hvor han da hadde bodd i mange år.

Skredsvigs bøker er også av spesiell interesse rent språklig. Torleiv Kronen skriver at Skredsvig snakket en blanding av dansk og Modumsdialekt; men det er nok riktigere å si at han brukte norsk riksmål med sterke innslag av dialekten, etter hva det fortelles. Og i bøkene hans finner vi en mengde ord og vendinger fra Modumsdialekten.

Modumsmålet kan betegnes som et overgangsmålføre mellom opplandsmålene og de vikkværske målføre. Riktignok finner vi variasjoner innen bygden, mest innslag av opplandsformer i de nordre, og sterkest påvirkning av vikkværmål i de søndre deler, slik som man kan vente. Således hører man i bestemt form flertall av hankjønns substantiv både kortformer som *hesta*, *kara* (opplandsformer) og de lengre former (vikkværske) som *hestane*, *karane*. De siste er nok de vanligste.

I 1908 kom Skredsvigs første bok, ''Dage og Nætter blandt Kunstnere''. Han hadde også tidligere skrevet, bl. a. en liten skisse, ''Første Reise til Kristiania'', et dikt, ''I Marts'' (Impressionisten 1886) og et skuespill, ''Blomster fra Rivieran'' (Samtiden 1907).

''Dage og Nætter blandt Kunstnere'' er viet til Edvard Grieg, og på førstesiden har Skredsvig laget en tegning av Grieg og Vinje med et stille tjern i kveldsskumringen som bakgrunn. Boken inneholder mange verdifulle og interessante skildringer av Skredsvigs kamerater og livet i kunstnerkretser, og den gir små utsyn over hans eget liv fra de første barneår på Modum, gjennom tunge læreår, til han endelig får sitt gjennombrudd i Paris. Her finner vi også den før nevnte morsomme fortelling, ''Første reise til Kristiania'', som hadde vært trykt i Krohgs ''Kunstnere I'', men nå er den overført til nyere rettskrivning.

I denne boken finner vi mange ord og uttrykk fra Modumsdialekten, særlig hvor han skildrer folk og forhold i bygden. Skredsvig bodde i Eggedal da han skrev sine bøker, og det er derfor ikke så underlig at også Eggedalsord forekommer. Han skrev også et lite skuespill ''Kjæmpehaugen'' på Eggedalsmål for ungdomslaget der (1912).

Etter å ha gjennomgått Skredsvigs romaner har jeg satt opp en liste over ord og uttrykk fra Modumsmålet som forekommer i bøkene. Den teller over 700 ord, altså ord som den gang ikke var vanlige i norsk skriftspråk. En del av disse former er senere blitt tatt i bruk og offisielt godkjent til skriftlig bruk. Dette gjelder særlig hunkjønnsformer av substantiv med artikkelen *-a*, f. eks. *sola*, *bygda*.

En del ord og uttrykk er felles for Modums- og Eggedalsmål. I slike tilfelle har jeg her regnet ordene for Modumsmål når de blir brukt, eller iallfall tidligere har vært brukt, på Modum. Man må jo være oppmerksom på at det bygdemål Skredsvig lærte i sin barndom for ca. hundre år siden, er nokså ulikt det språk som tales av de fleste mennesker på Modum i dag.

''Møllerens Søn'' kom ut i 1912. Dette er en kunstnerroman, skrevet av og om en kunstner – Skredsvig selv, ''og en skal ikke ha lest mange linjene i den før en skjønner at Even Stranna, hovedskikkelsen i boken, er ham selv. Hele den fattige og likevel så rike barndommen på Modum er utrolig levende gjen-

Tomta, tegning av Skredsvig 1869.

fortalt, for et følsomt og mottagelig sinn måtte ikke den gutten ha hatt! Hans musikalske språkkøre hjalp ham også storartet, målet er levende og klingende, ofte i knappe og friske, muntlige vendinger. Boken var ikke noe helstøpt kunstverk; handlingen er ikke psykologisk underbygget – det var jo ham selv det gjaldt, og følelsesbetonet som han var greide han ikke å se klart på de senere hendelser i sitt liv. Stilen, uttrykksformen var helt hans egen, og skjønne bilder kunde han skape med få pennestøk'' (Durban).

Her finner vi små perler av folkelivsskildring, f. eks. eple-dansen hos Erik Evjua:

''En Søndagskveld om Høsten skulde der være Eple-dans hos'n Erik Evjua, for han vilde sælge Eplerne sine. Aa Erik da, be'n Far for mig aa da, Erik, sa Even saa faar jeg nok Lov aa være me?

Det var første Gang, han skulde faa se en Dans og høre Fele-laar, og frydefuld som en liten Gjeitebok, hoppet og spratt han om Nils og Erik og slog Gnister med Hæljernene i Stein og Flaberg som en Hest.

Da de kom til Evjua, var alt stilt.

– Vi er nok fortilli ute, sa'n Nils og saa paa Klokkas.

Erik gjorde det samme, aa nei, svært tili er de naa inte. Saa rettet han paa Kraven og gik oppaa Laavebroen. Du, haassen sitter Halskluten min, hvisket Nils, og knappet op nederste Knap i Vesten.

Even gjorde akkurat det samme, for han husket, Nils hadde sagt, det saa saa buka ut, om den ikke var oppe.

– Nils, se der bortunder Staburet sitter en hel Braata, Get! Men han lot som ingenting, gik bort og svingte paa Slipestein. Han halter, sa'n, for klein Bonnitet paa den Sia. Men kanskje Dansen ska staa her i Kvæld da, sa han og tittet ind mellem alskens Redskap under Staburet, og en to-tre Hænder kom frem og hilste.

Nils trykte hver især og tok til Luven efterpaa, akkurat som naar det ringte ind paa Kjærkebakken.

Der hviskedes inderlige værs'go, nei værs'go sjøl da, Get! Ja Skaal da, aa stikken tor Get – jammen jeg fæk ein ista – aa, bare dræk Get aa la Jenta di faa. Huff, jammen var'n stærk!

– Haaferno Spell? kom her Even, aa ta Juledrammen, sa Oluf Smia og rakte ham Pælflassen. Dræk, Get, for du har'nte vont a Sprætten, naar du inte ser'n!

– Nei fydda Oluf, var de Sprætt i? sa en Jente, og det lo under hele Staburet.

– Jommen sa je Sprætt je, for veit di da itte aa'n Per Støa sa tel Landhandleren herom Dagen? jo, sa'n, di Paalsen, sa'n, di faar nok se tel aa renske Brynn deres, di sa'n.

– Hvorfor de da? sa Paalsen.

– Jo, sa'n Per, de begynner aa kry og sprisle for mye Sprætt i Brænnvinspælen min, sa'n.

– Kjære vene, er'n blet saa fin a si naa da, før var'n aldri ræd for de, som sprisla, sa en anden. For di veit da, at'n Per svælja ei levannes Mus i Butikken i Vikersund? Han hang der og snikte han, over Disken, ser di. Og da Krambugutten drar ut Sokkerskoffen, griper han ei Mus.

– Laakk op Kjæften din, Per. Du faar ein Dram etterpaa, sa'n.

– Jammen haassen vare egentli me Karrussa i Komperud-dammen da di? Di veit, der var Karrusser der før. Han slukte ei spell-levannes for ein Pæl. Men ettersom dom sa sea, sku han angra stygt paa de –: hu saa saa rart paa mei i det samme, sa'n.

– Men la os naa brøite os in, ropte Oluf. Veit di haassen dom brøiter i Eggedal? Dom lægger tre gamle Kjærringer paa en Kjælke, aa sommetier har dom fire au!"

„Møllerens Søn" vakte stor oppmerksomhet. Christian Krohg var den første som anmeldte boken, og han ga den en meget rosende omtale i "Tidens Tegn". Han slutter med disse ordene: "Jeg vet ikke riktig hva Skredsvig har „mest geni i", ikke engang bare som dikter. For saa mangfoldig og skiftende som denne bok er – er den fra første til siste bokstav høi, blinkende klar, gjennom ægte kunst. Og han har en sprogeevne hvorved han simpelthen forandrer og fornyer det norske sprog, næsten som Bjørnson, der før Skredsvig var den eneste som kunde gjøre det slik at vi aksepterte det. Det maalstræv gaar ogsaa jeg med paa" (11/12 1912).

I 1913 kom "Glæas Juleaften". Boken inneholder fem noveller og det før nevnte skuespillet "Blomster fra Rivieran". Den største novellen er "Truls Fønnin og Bokken", og den er nok ogsaa den beste, en ypperlig folkelivsskildring. "Skindfæll-løkkka" er en fortelling fra Modum, og her finner vi ogsaa en god del ord og vendinger fra bygdemålet.

Boken ble stort sett godt mottatt av kritikerne. Noen var begeistret for språket, andre kunne ikke godta det. Den kjente kritikeren Carl Nærup skrev: "Denne bok kunde bare én i verden skrive: Chr. Skredsvig. – – – Han utfolder seg i alle diktarter. Han gir syn, farve, bevegelse, stemning, musikk – i en rivende strøm av billeder og innfall."

I 1916 ga Skredsvig ut "Evens Hjemkomst". Den er en slags fortsettelse av "Møllerens Søn", og språk og stil er svært like i de to bøkene. Ogsaa her finner vi en mengde ord og uttrykk fra Modumsmålet. Det samme er tilfellet i Skredsvigs neste bok, "Salomos Høisang", som kom ut i 1918. Boken består av seks fortellinger – noe lignende som "Glæas Juleaften". Her er barndomsminner fra Modum og folkeliv i Eggedal i spøk og alvor. Av spesiell interesse, iallfall for moinger, er den lille fortellingen „Da vesle Even maatte gaa langt og endda litt længere". Her er det atter Skredsvigs barndom på Modum som er emnet, og hovedpersonen er fremdeles Even. Som barneskildrer er Skredsvig en mester. Even er ute og leker med Dina, og så sier hun plutselig: "Du har vel hørt at han Erik Broren din er dau for han krøste Bringekassa si paa Mølla paa Eiker, saa han daua aldeles." Så må vesle Even ut i bygden for å høre om dette er sant. Han går hele dagen – så langt har han aldri vært før. Til slutt får han da endelig vite at det var en annen Erik som var omkommet ved Eikermølla, og at det var hendt for lenge siden. Her finner vi kjente gårds- og stedsnavn fra Modum, og innslaget av dialektord er betydelig.

Skredsvigs siste bok, "Det gamle Skilderi", kom ut i 1921. Her er ogsaa barndomsminner i flere av fortellingene. På første

Kone som vasker tøy (Sørli-Gamla) 1886. Sørli-Gamla het Helle og var gift med Lars Sørli.- Bjørgerud-gårdene som ligger rett opp for møllerstua i Kroka ved Vikersundsetra på Sørli. Kanskje møllerkua ogsaa fulgte med Bjørgerud-krøttera dit. Helle, f. 1812.

side er det en tegning av barndomshjemmet Tomta, og boken er ogsaa utstyrt med mange andre illustrasjoner. Den første fortellingen heter "Skapelsen". Her gir Skredsvig glimrende skildringer av sine tidligste barndomsinntrykk og opplevelser, fortalt med en sann fremstilling av barnepsykologien. I "Falskmyntneren" og "Ved Skorstenen" får vi skildringer av foreldrene. Men den beste skissen er nok "Nils Bror min", hvor Skredsvig nok en gang på en glimrende måte skildrer barndomsopplevelser og gir interessante gløtt inn i barnesinnet, fortalt med kunstnerens sans for nyanser og detaljer.

"I hans sinn har alltid båra ei bylgje av kjærleik til heimen og dei einfelde tilhøva. Slik han merka alle ovringar som barn, slik har dei halde fram med å tone som underklang, flimre som bakgrunn i hans sjelelege produksjon. Skredsvig hører til dei menneska som tek vare på inntrykket av fyrste gongen dei såg stjernehimmlen i all sin venleiks velde. Difor er og det barnlege vorte ståande, da han skreiv det ned" (Kronen).

Som før nevnt har Modumsmålet både kortformer (opplandske) og langformer (vikværskje) av substantiv i bestemt form hankjønn flertall. Skredsvig gir eksempler på begge deler: *prøisera, østerrikrane, guttane, karane*. Vi finner jamvektsord som *naasa, draapa, laasklava, harran, skarran, nævan, raakan, paasan, vanan, hagan, hagar*. Hankjønnordsord som ender på *-n* brukes uten ending i bestemt form: *Stein, kappelan, husbonn, brynn, bjønn*, f. eks.: "de faar nok se tel aa renske Brynn deres".

Skredsvig bruker mange hunkjønnordsord med endingen *-a* i bestemt form entall, f. eks. *bjella, bjørka, dama, luva, gryta*. Enkelte steder finner vi dialektord med fellekjønnendingen *-n*: *skyggeloven, tuven*.

Ved intetkjønnordsord forekommer endingen *-a* i bestemt form flertall: *beina, fara*. Ord som ender på vokal, får ingen ending i bestemt form entall: *hi klokkekje, klæ*. Skredsvig sløyfer ogsaa ofte den stumme *-t* i bestemt form entall: *skøtte, skaape, støkke, sængebøsse, veibrøtte, jarne, kantore*.

Mange steder finner vi sammensetninger av ord fra bygdemål og skriftspråk: *vijuhamperne, snøflokerne, kluffefuruen, steinbunden, steinhuggere, systerdatter, småkåfiskere, grastorven, sjølvfolkene*.

De ubestemte artikler *ei* og *ein* (*ejn*) forekommer enkelte ste-

der: ei mus, ei bu, ein dram, ein draapa. Det personlige pronomen *han* er brukt om livløse ting: "Han halter, sa'n, for klein Bonnitet paa den Sia" (sagt om en slipestein).

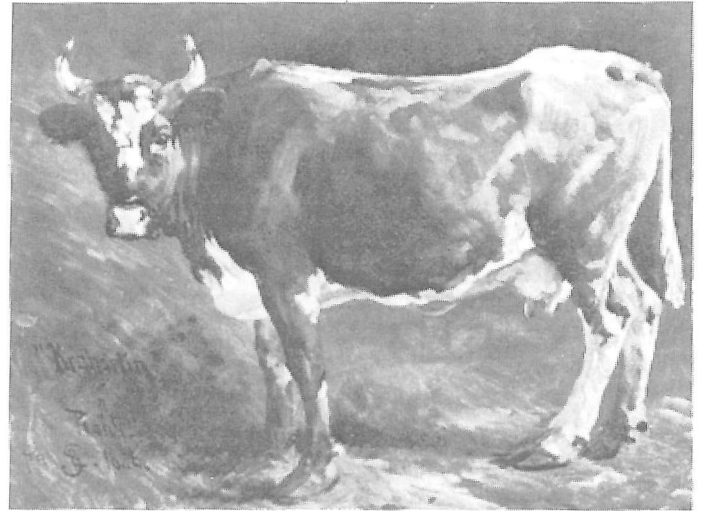
Av verb som ender på *-a* i infinitiv kan nevnes: *komma, le-va, smaka, snaka, vetta*, og av preteritumsformer på *-a*: *basa, daua, karra, lea, stoa, dansa, lappa, grisa, prata, surra, takka*. Skredsvig bruker også *svaelja* i preteritum. Dette er imidlertid en nyere form, idet Modumsmålet her har formen *sværte* (med lang æ-lyd). Som eksempel på diftongforenkling i fortid kan nevnes *bogde* (av bøye), som også forekommer i Skredsvigs bøker. Vi finner også dialektformer som *lydde, gjømte (jømte), braahugste*. Noen slike ord har imidlertid fått ending fra skriftspråket: *kraunet, skruvet, blistret*. Det samme er tilfellet med partisippet *nersnoget* (brukt adjektivisk).

Av sterke verb bruker Skredsvig preteritumsformene *bejt, blei* (og part. *blet*), *grejn, reiv, skrejk, gatt, tagg, datt, för, begrov, grov, gnog, mól, vók, skok, fauk, flaug, gauv, søkk (saakk), aat*, og partisippene *böri, flögi, bryti, sliss*. Preteritumsformen *hakte* (av haka = ake) er en nyere form, idet vi her skulle ha ventet *hok*, som er den eldre formen; verbet har egentlig sterk bøyning: haka – hok – høki. Partisippet *bryti* er også et nyere innslag i bygdemålet; *bröti* er her den eldre form.

Skredsvig bruker også verbene *less (læss) = lot som om, jiss = gidder, datter, vækser, bæer* (pres. av bæra) og imperativformen *dræk*.

Av eksempler på bokstavrim i Skredsvigs bøker kan nevnes: klub og klot, rak og rett, nærin og nisk, gnagde og gnog, knaket og knækket, spikret og skruvet, klang og klimpret ("Hestens Skor klang og klimpret mot Stein og Flaberg").

Det blir fortalt at man i Gyldendals forlag ofte var fortvilet over alle dialektinnslagene i Skredsvigs bøker. Han beveget seg jo utenfor de opptrakkede stier i ortografien, ja hele hans måte

Kranselin, 1886.

å skrive på var noe annerledes enn de konvensjonelle, vedtatte normer. Man beskyldte ham endog for ikke å ha greie på ortografi og stil. Men som før nevnt, var det da noen som forsto betydningen av hans litterære verker, også på det språklige område, og så ham som en fornyer av det norske skriftspråk. I dag er det vel knapt noen som vil komme med innvendinger mot hans språk og stil, selv om der er enkeltheter som synes litt uvante og underlige. Men uansett hva man måtte mene om Skredsvigs dialektform som norm for moderne norsk, må man innrømme at hans bøker danner et friskt og originalt innslag i vår litteratur, på et målføre som ellers ikke er så altfor godt representert der.

Thure Lund:

Ungguttene hadde harde vilkår ved Blaafarveværket

Det har vært skrevet en mengde stoff fra Modum Blaafarveværk. Herunder også om at bedriften var tidlig ute med sosiale tilbud til de ansatte. Men arbeiderne måtte også gå med på strenge ansettelsesvilkår. Ja, de bar preg av "middelalderske" forhold.

Blant optegnelser etter Nels Hilsen, finner vi følgende, som er med i en "Antagelsesforretning av 1832":

"Skulle en arbeider dog forsømme et Schigt uden Tilladelse, saa straffes de Voksne i penge, og Dreng med Tamp."

I følge Hilsen ble det heller ikke spart på tampen. Det sies at en unggutt døde etter en avstraffelse, og uten at det ble gjort noe med saken. De pårørende var rett og slett redde for å miste arbeidet om de anmeldte forholdet.

Det er mulig at bergmester Amund Lammers var noe betenkt over tamp som avstraffelse. Dette lot skinne gjennom i en henvendelse han gjorde til grubebestigerne i 1844, der det heter:

Til Grubebestigerne.

"Stigerne ville sige alle Opseere, at Opseerne paa ingen maade maae give de Dreng, som gjør seg skyldig i en eller annen Forseelse mere end eet, høyst 2 rap med Tampen, og det endog med Forsigtighed, Forseelser, som kunde fordre en strængere straf, innmeldes til stigeren, som enten bestemmer en straf eller mulkt, eller om Forseelsen er stor, innberetter Sagen til meg.

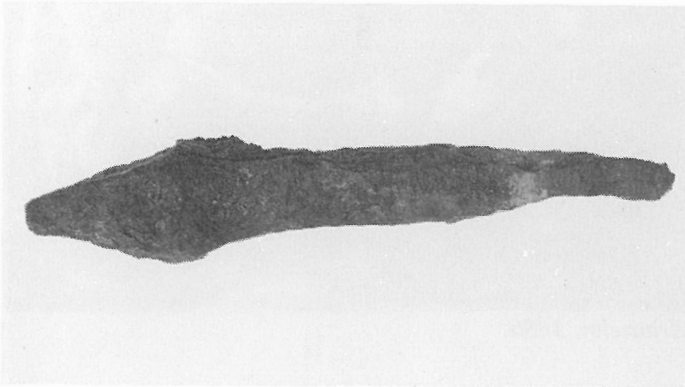
Tamping ønsker jeg saa meget mulig innskærket, og skulle nogen person komme tilskade ved at have faaet formeget Tamp, maa Vedkommende selv staa til Ansvar derfor."

Skuterud Gr.contoir 17 Jan. 1844.

Lammers

Dette forteller kanskje litt om hvordan guttunger helt ned til 11-årsalderen hadde det på den tida.

Å mannen han spente sin boge for kne

Armbrøst-spissen fra Granavollen. Lengde: 11-12 cm, funnet 1985.

Bjørnejakt med armbrøst. Fra Olaus Magnus: *Historia om de Nordiska folken*. Roma 1555.

Å mannen han spente sin boge for kne.
Hei fa ra sin boge for kne.
Så skaut han den kråka så ho datt ne.
Hei fa ra faltu riltu raltu ra.

Som guttunge lurte jeg fælt på dette her i Kråkevisa – at mannen spente sin boge for kne, det var jo ikke slik en skaut med pil og bue. Seinere fikk jeg jo en annen forklaring på problemet, bueskytteren i Kråkevisa skaut med armbrøst.

Som kjentmann i Holleia for arkeologen Harald Jacobsen sommeren 1985 kom jeg til å gjøre et artig funn på Granavollen – ubetydelig, men allikevel svært sjeldent. Vi satt og hvilte på vollen oppå en av de gamle butuftene. Blant småstein og måsa rotet jeg fram et jernstykke. Det ligna en svær hesteskosøm ca. 11–12 cm lang. Jacobsen konstaterte raskt hva det var, en pile-spiss til armbrøstpil. Pilespissen havna i Oldsakssamlingen, som seg hør og bør. Den stammer høyst sannsynlig fra tida før reformasjonen.

Armbrøsten var gjennom noen hundre år et viktig våpen både til jakt og som bevegning for soldater. Den kom til Europa østfra. Kineserne hadde den i bruk før Kr. f., men noen særlig utbredelse i Europa får den ikke før på 1100-tallet. En trengte da et våpen med større gjennomslagskraft enn de vanlige langbuene for å kunne skyte gjennom rustninger på hester og folk.

Armbrøsten som bevegning er nevnt sammen med hellebard både i Gulatings- og Frostatingslovene på 1150-tallet. Våpenet besto av bue, stokk og lås. Buen, ca. 70 cm lang, var laget av laminert tre. Stokken, av samme materiale, var 80–100 cm lang med forsterkning av bein og smidde jernbeslag. Midt på stokken satt låsen som holdt strengen i spent posisjon. Pilleiet var av polert bein, pilene var 25–30 cm lange og forsynt med styrefinner av tre eller lær.

Som en ser av illustrasjonene fra Olaus Magnus var det stor variasjon i pilespissene, alt etter bruken. Helt butte piler ble brukt til ekornjakt, dyret ble slått i svime for å unngå hull i pelsverket. Foran på armbrøststokken var en smidd jernbøyle til å sette foten i. Buestrengen kunne spennes med begge hender – "å mannen han spente sin boge for kne".

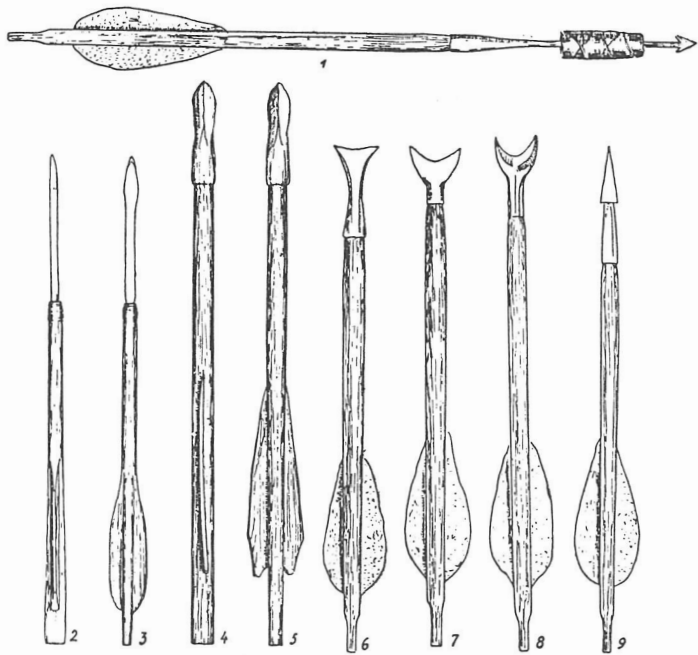
Utover på 1400 og 1500-tallet blir trebuen erstattet med stål-

Soldat med armbrøst, belte og spendhake. Kalkmaleri i Asminderup kirke, Holbæk Amt, ca. 1450 (foto: Nationalmuseet, København). Fra *Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1956.

bue. Da måtte en bruke et spenneapparat, kalt geitefot, som virket som en enarmet vektstang.

Armbrøstskuddene var mye kraftigere enn vanlige pilskudd, men skuddhastigheten var bare 2 piler i minuttet, mens lang-

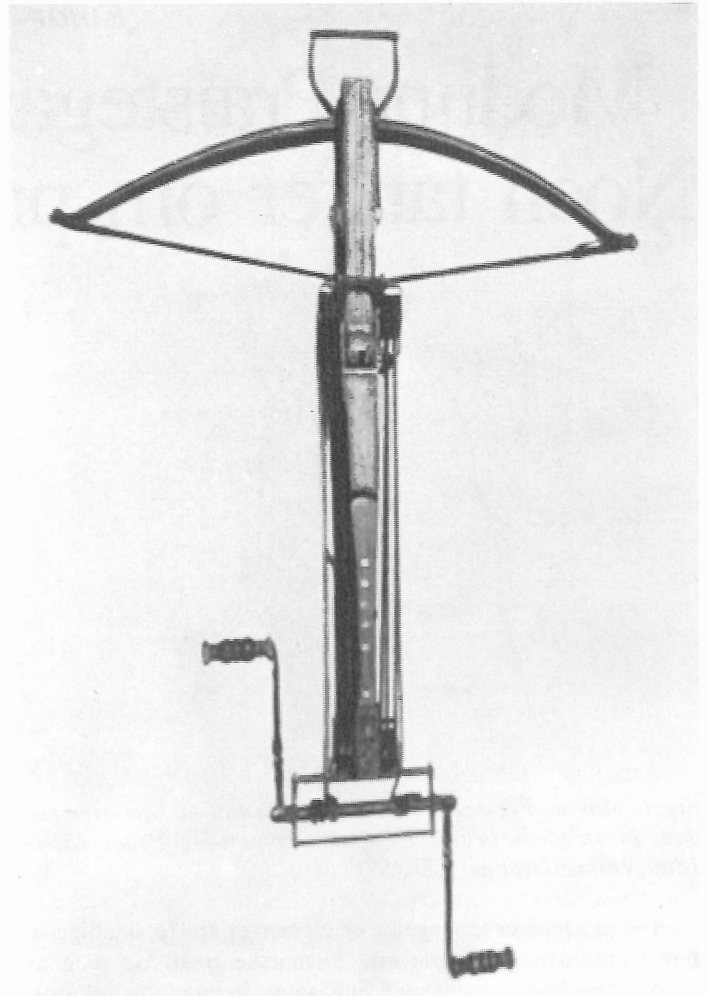

Arnbrøstpiler. 1) Brandpil. 2 og 3) Dalpilar, fra Dalarna i Sverige. 4 og 5) Piler med holk. 6, 7 og 8) Piler for grågå, traner og storfugl. 9) Tung pil for jakt på hjort, elg og bjørn.

buene kunne skyte 7. Skyteforsøk med armbrøster med stålbuer har vist en skuddlengde på over 300 meter, og skudd på den halve distansen må regnes å ha dødelig virkning. Disse forsøkene ble gjort med piler så tunge som 72 g.

Om bruken av armbrøst i vårt distrikt veit vi praktisk talt ingenting. Bøndene var pålagt våpenplikt, denne gjalt både for bonde, leilending, ødegårdsmann, husmann, gårdsarbeidere og strandsittere. I Chr. IV lov av 1604 går såvel buen som armbrøsten ut av bondevepningen. Men så sent som i 1550-årene kjøpte Hamarbispens Mogens 6000 armbrøstpiler fra Sverige. Våpentinget i 1653 har opplysninger fra Modum og Sigdal. Da stilte det 153 mann med geværer, 98 med stakevåpen (hellebard eller spyd) og 255 med sabel. Men ennå var nok armbrøsten i bruk som jaktvåpen.

Hva armbrøstpila fra Granavollen var tenkt til er ikke godt å

Arnbrøst med stålbue og påsatt «engelsk vinde». 1500-tallets første halvdel. (Tøymuseet, København).

vite. Mest sannsynlig er det som jaktvåpen. Elgen ble jaget hele året og det er flere gamle bjørnestillinger i indre Holleia.

Arnbrøster finnes det mange av på nordiske museer, men pilespissene (boltene) er skutt bort. Pilespissen på Granavollen er en påminnelse om et våpen som for lengst er borte og glemt.

Bondesoldat? Bevæpnet med øks og armbrøst. (Etter Olaus Magnus 1555).

Modum Præstegaard, Heggen kaldet Noen tanker om prestegårdsbebyggelse

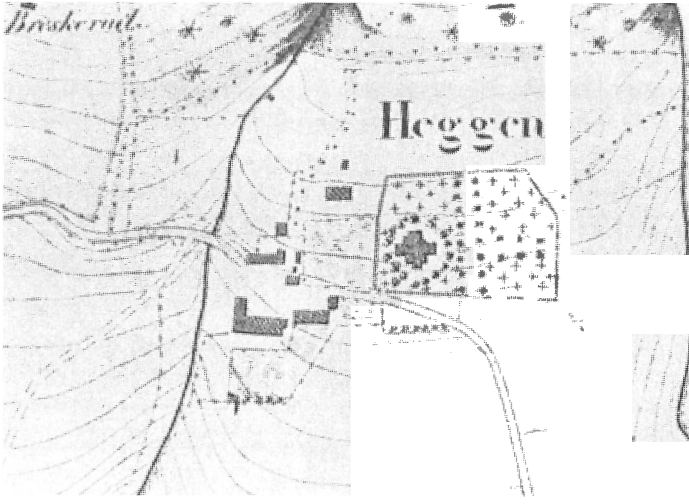

Fig. 1. Mudum Prestegård «Heggen». Utsnitt av kart over Modum prestegårds benifiserte gods, opptatt av Peder Nissen 1869. (Riksarkivet nr. KD 187).

I norsk prestegårdsbebyggelse er elementer fra forskjellige tiders storgårdsmiljø overlevert. Særnorske trekk og preg av lokal byggeskikk veksler med innslag av fremmed påvirkning.

Like viktig er de mange mer eller mindre synlige om- og påbygninger. Disse er ofte kamuflert og tvunget inn i regelmessighet bak senere fasadeutforming og under nyere tak. Først etter inngående bygningsarkeologiske undersøkelser, kan slike ombygninger identifiseres. Dateringer har ofte støttet seg til muntlige overlevering og tradisjon, og på grunn av kontinuitet i embetet kan prestegårdene ofte oppvise en imponerende hukkommelse i så måte. En bygningshistorie forutsetter imidlertid et historisk materiale – kunnskap om de historiske forhold som kan ha hatt innvirkning på bebyggelsen.

Jeg vil i det følgende gjennomgå Heggen prestegårds bygningshistorie på bakgrunn av et lite benyttet kildemateriale – tingbøkenes åbotsbesiktigelser*. Foruten å gi pålitelig kunnskap om bebyggelse, kan dette kildemateriale formidle samtids vurderinger og klargjøre forholdene omkring byggevirk-somhet. Kildene viser oss at prestegårdenes bebyggelse ble utformet ut fra flere hensyn og interesser, der prestens åbotsplikter og lovens regulering av bygningenes vedlikehold spilte en avgjørende rolle.

Ansvar for en prestegårds forskjellige bygninger var i eldre tider delt mellom sogneprest og almue etter et fast prinsipp. Allerede i «Kirkeordinansen av 1607» var dette juridisk formulert og nesten ordrett innført i Christian IVs norske lov. Christian Vs lovrevisjon av 1687 gjengir ordlyden med supplerende forskrifter:

« . . . Hvor som helst det haver været af Alders Tid sædvanligt, skulle Sognemænderne for deris Sognepræst bygge og ved Magt holde trende Huse, som ere Borgestue, et Herrekammer, og en Stald. De øvrige Huse skal Præsten selv, og Enken udi

sit Naadsens Aar**, vedligeholde saasom forsvarligt under Aabodsfald, naar det enten udi Præstens Livs-Tid, eller efter hans Død ved Stiftamtmanden eller Amtmandens Anordning, af Fogden, Skrивeren og tilnævnte Mænd bliver besigtiget.»¹

Begrepene «herrekammer»*** og «borgestue» er alderdomlige betegnelser hentet fra slotts- og herregårdsmiljø hvor de betegnet henholdsvis herremannens private senge- og oppholdskammer og det faste oppholdssted for tjenestefolkene.

Lovens spesifisering av almuens plikter til underhold av disse værelser eller bygninger må gå tilbake på menighetenes eldgamle plikt til å huse biskop og prost på deres lovlig påbudte visitasreiser: Herrekammeret var deres gjesteværelse, borgstuen ga plass for reisefølget, og stallen skulle sikre forsvarlig stallrom for de hester som fritt kunne medføres etter loven. Til vern om bebyggelsen foreskrev loven besiktigelser. På bygde-tingene ble det avholdt to parallelle prosesser, idet almuen og avgående prest eller hans dødsbo ble stevnet for sine respektive åbotsforpliktigelser. Prosessene er innført i sorenskriverienes tingbøker. Der disse er bevart og forskriftsmessig ført utgjør de samtidige kilder til bebyggelsen, fra siste del av 1600-tallet og fremover.

For Heggen kan bebyggelsen følges gjennom en sammenhengende rekke av besiktigelser fra 1681 til 1824, et etter norske forhold rikt kildemateriale.²

I dag består gårdens beboelseshus av en hovedbygning og en forpakterbolig. Det eneste man hittil har hatt å bygge på angående bygningshistorien er Anders Bugges korte omtale av gården under «Indberetningen om våre Prestegårder»,³ Han opplyser at hovedbygningens nordre del skal skrive seg fra be-

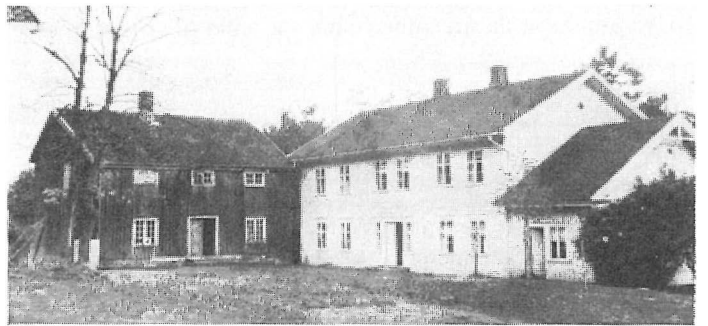

Fig. 2. Tunet før forpakterboligen ble flyttet. Hovedbygningen til høyre er den gamle borgstuebygningen. Forpakterboligen til venstre er den tidligere herrekammerbygningen. Merk hovedbygningens nyere tak som støter mot naboen. Ved utflyttingen av herrekammeret gikk den gjenværende del av «borggården» tapt. (Foto: Riksantikvaren.)

* Åbot: brukers ansvar for gårdens forfatning; omfattet vedlikehold av bygninger og gjerder, skjøtsel av jordvei m.m. «Åbotsfall» inntraff ved brukers fratredelse. Gården kunne bli vurdert av oppnevnte menn, og forringelser veiet mot forbedringer etter takst. Erstatning ved eventuelle forringelser ble kalt å «svare åbot».

** Enkers rett til fortsatt å bebo gården i et år (og til første faredag) etter manns død, også benevnt «herremag» – av herrgemach.

gynnelsen av 1800-årene, mens den søndre del skal ha vært oppført i 1862 da huset fikk sin nåværende form.

Tilfeldigvis er Bugges kilde bevart, i form av et brev datert 1911 fra sognepresten på Modum.⁴ Her opplyses det om grunnlaget for datering av husets eldste del: « . . . gamle folk gjætter paa 100 aar.»

Forpakterboligen ble mer utførlig beskrevet. Her kunne forfatteren av innberetningen støtte seg til bevarte eksteriør. På grunnlag av vinduer, dører og lektepenelet med pilasterutsmykning ble bygningen datert til 1760-årene.

Vi skal så se på tingbøkens besiktigelser. Som utgangspunkt har jeg valgt en meget detaljert forretning fra 1792.⁵ Her blir vi gjort kjent med at hovedbygningen tidligere var den gamle borgstuebygning, og at forpakterboligen var det gamle herrekammer – på tross av at den senere har gått under betegnelsen borgstue. Besiktigelsen viser oss samtidens refleksjoner og illustrerer prestens innflytelse på bebyggelsen.

Den nye sognepresten Christian Teilman hadde i 1792 nettopp overtatt embetet etter sin forgjenger, salig Simon Bendeche, som hadde sittet i kallet siden 1750. Bendeckes bo hadde ansvaret for de fleste av husene, og etter takst var enken pålagt å betale høyeste lovlige åbot.⁶ Som en personlig gunst hadde Teilman lovet å godtgjøre hennes manns tidligere utlegg til nytt hus.

Deretter ble almuen stevnet til tinget. Presten innledet forhandlingene med å forsikre sine sognebarn om sine hensikter og meget moderate kerav. Han uttrykte ønske om å spare almuen for byrder, for deretter å overgå til kritikk av gårdens umoderne bebyggelse: « . . denne Præstegaard har saa ubequemme Værelser som nogensteder kan findes,» han trengte til å forhandle med almuen om: « . . . en nødtørftig forbedring i sit levebrød, paa den letteste maade og med deres gode vilje og minde.»

Hans «meget innskrenkede paastand» omfattet først en rekke nødvendige reparasjoner på borgstuebygningen, altså søndre del av den nåværende hovedbygningen. Deretter ønsket han at almuen skulle: « . . . tilstaa denne Bygning et nyt kjøkken og spisekammer, da disse tvende hidtil brugte Værelser er saa forældede og ubequemme at de ei meere kan bruges, derimot den gamle Svalgang kunde borttages og nu værende spisekammer og kjøkken forvandles til en gang giennem Bygningen eller Forstue dertil, med en ringe trappe til opgang, heraf og ville følge at et kakkellovnsrør maatte opføres for stuen og langkammeret.» (Se ill. 3.) Altså en foreslått ombygging fra et toetasjes svalgangshus til en midtgangbygning med innvendig trapperom. – Et ikke urimelig forlangende på en prestegård henimot 1800, skulle vi tro. Prestens videre ønsker gjaldt reparasjon av herrekammeret – nåværende forpakterbolig. Han forventet: « . . . at herrekammerbygningen gjøres tet og alle værelser brugelige i den form de har.» Ellers var Teilman av fornenning: « . . . at almuen bør ankoste 2de kakkellovne til den ene som er før, da han seer at Almuer som ere mindre talrige og formuende holder 3 kakkellover i Præstegaarden.»(?)

Til disse fordringer repliserte så fogden på almuens vegne: « . . . disse Propotitioner synes at strecke sig langt uden for hvad Almuen effter loven kan paabyrdes at istandsette af Prestegaardens huuse, da loven ickun nævner en borrestue et kammer og hæstestald.»

Fogden fremhevet her det egentlige problem: Presten kunne ikke iverksette ombyggingen av «almuens hus» uten at vedlikeholdsplikten ble berørt. Lovteksten, som skulle sikre bebyggelsen på prestegården, sa ingen ting om husenes form

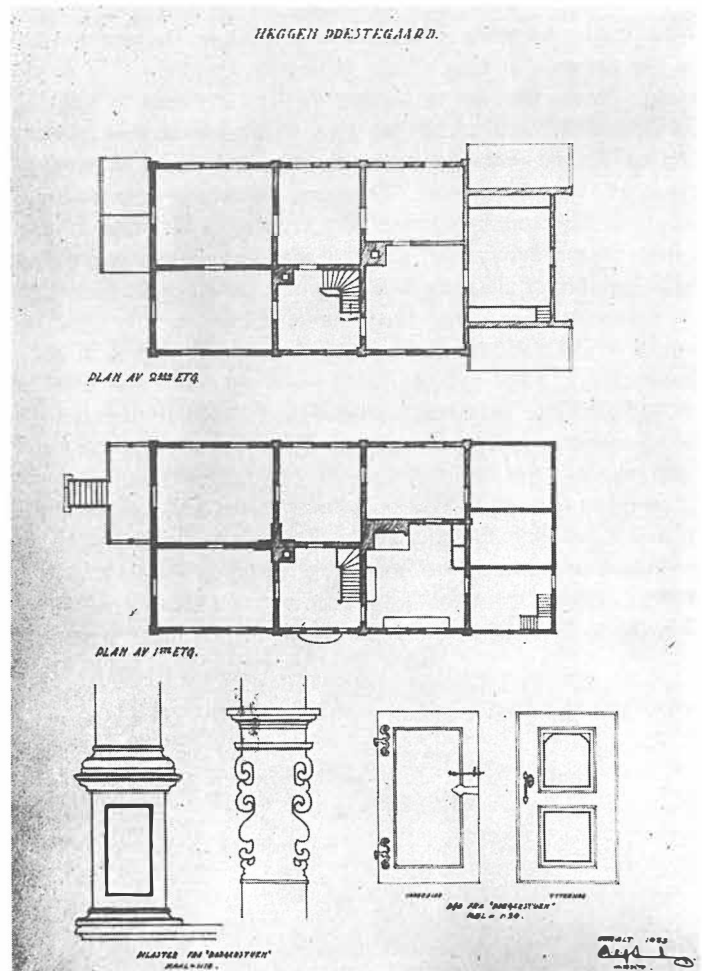

Fig. 3. Grunnplaner av hovedbygningen. Borgstuen fra 1684 til venstre på planen. Den besto av borgstue med avdelt kammer og kjøkken med avdelt spisekammer. Med gjesteværelse ovenpå utgjorde dette prestens daglige leilighet. 1792 ble et sekslattet tilbygg oppført på nordsiden. Det inneholdt nytt kjøkken og spisekammer. den eldre svalgangen ble samtidig revet og forstuen med trapp innredet i det tidligere kjøkkenet. Ved utvidelsen fikk annen etasje fem innredde værelser. Detaljene (dør og pilaster) refererer seg til herrekammerbygningen. (Oppmåling 1923, Riksantikvaren.)

og størrelse. Begrepene «herrekammer» og «borgstue» måtte først gis en konkret bygningsmessig tolkning. Den lovlige pålagte ansvarsdeling ville senere stå som et vern omkring denne bygningsmessige situasjon. Slik bebyggelsen engang var blitt utformet, ville den utgjøre en norm for ettertiden. (Borgstuen kunne f.eks. utføres både som et værelse eller som en egen stuebygning.) Den eldste bygningsbeskrivelse fra 1601 utgjorde her normen og rettesnoren.

Sogneprest Teilman formulerte sine rettigheter slik: « . . . at effter lovens hensigt tilkommer Præsten af Almuen hvad Vaaning angaar en boelig der giver ham saadan bequemmelighed effter disse Tidens Maade, som Borrestue og Herremag var i lovgivelsens Tid.» Bebyggelsen i «lovgivelsens Tid» var altså den eldste beskrevne bebyggelse. Teilman forutsatte imidlertid at denne eldste bebyggelse ble tilpasset tidens krav. – «Effter disse Tidens Maade» må bety oppjustering til det sene 1700-tallets krav til standmessig beboelse, alt som formidles av tidsmessig komfort ved tidens megetsigende moteord: «bequemmelighed».

Resultatet av meningsutvekslingen ble en avstemning blant almuen etter følgende demokratiske prosedyre: De som motsatte seg prestens forslag skulle gi seg til kjenne; « . . . da de øvrige ansaas derimot at bifalde, hvilket de fleste af Sognets folk og hederligste mend har givet til kiende at ville gjøre.» Dermed kunne retten stadfeste almuens tilsagn om en ombygging av borgstuen etter Teilmans foreslåtte retningslinje: « . . . at kiøcken bygningen bliver opført ved siden af den gamle Borgstuebygning, i bredde med den under samme Tag og Røste, bliver altså sex laftet bygning. bestaaende af kiøcken og spiskammer.» Annen etasje måtte presten selv bekoste og senere vedlikeholde. Almuen forpliktet seg til kun å innrede første etasje, samt bekoste taket (som man jo i alle tilfeller måtte ha!) Flere jernovner utover den ene som almuen holdt i herrekammerbygningens storstue, måtte presten anskaffe for egen regning. den beskrevne på- og ombygningen er lett å følge på planen, og førte til at borgstuebygningen fikk den hovedform den har idag: Det eldre sekslaftede huset ble utvidet til en midtkammerbygning med innvendig forsue og flere værelser i dobbelt rekke. Den gamle kjøkkenskorstenen ble ombygd til et «kackelovnsrør» med ovner til tre tilstøtende stuer. Det nye

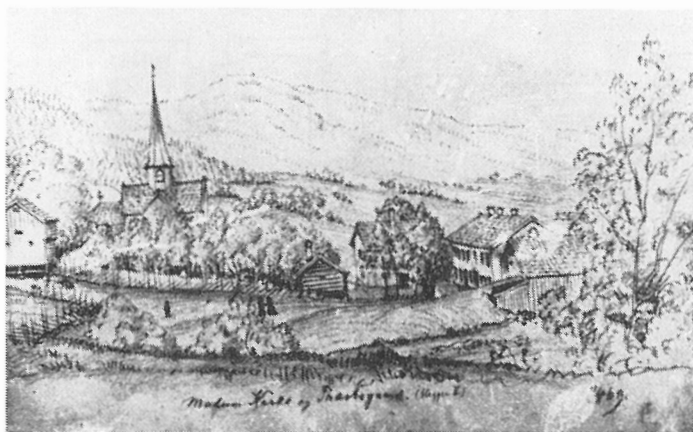

Fig. 4. Heggen hovedkirke og prestegård sett mot syd. Tegning signert Prahm 11/8 (18)69. Hovedbygningen sees med en utvidelse mot nord (tre piper) fra 1862. Dette ble revet og erstattet med det nåværende lave i 1896. Tømmerstuen til venstre må være den «Bagerstue med kammer derved» nevnt i besiktigelsene. Det ble bygget 1684 til erstatning for det da nedrømmede «størhus». (Tegning av fotografert, Riksantikvaren.)

kjøkkenbygget mot nord ble sekslaftet med kjøkken mot gården og spiskammer bakenfor. Det avdelte trapperommet gir adgang til de fem værelsene i annen etasje. Nybygging av kjøkkenet hadde medført en betydelig standardhevning, og botgstuen fremsto nå som den naturlige hovedbygningen. Almuens vedlikeholdsplikter var utnyttet optimalt. Lovens «borgstue» var nå utført som en stor toetasjes bygning som almuen måtte vedlikeholde mesteparten av.

Etter et branntilløp med innvendige vannskader i 1976, ble hovedbygningen besiktiget av Riksantikvaren.⁷ Under tapeter og bygningsplater ble det avdekket gammelt panel og merker etter listverk av 1700-talls type. Panelet var benyttet sekundært, men hadde spor etter første gangs bruk. Ved disse spor har vi etablert forbindelse mellom den beskrevne borgstue og den eksisterende hovedbygning.

Gårdens andre hovedhus, herrekammerbygningen, trengte i 1792 både istandsettelse og innredning. Da forretningen nevner at Teilman hadde erstattet Bendeckes enke, hennes manns tid-

ligere utlegg til: « . . . en af hand opført Vaaningsbygning,» må det være dette hus det siktes til. Bygningen, (den nåværende forpakterbolig) trengte: « . . . megen Forbædring for at blive behjelpelig til at koste det fornødne Antal af Værelser.» Huset ble satt i stand av Teilman, og det bevarte panel med dekorative pilastre kan ha blitt montert ved den anledning.⁸ Buskerud og Fossesholm herregårder i nærheten, har også slike pilastre – der er det utført rett før midten av 1760-årene. Det gjør det rimelig å forvente en nogenlunde samtidig utførelse på Heggen.

Vi må åpenbart gå mye lenger tilbake i tiden for å kunne si noe mer om bygningens alder. Teilmans karakteristikk av bebyggelsen som gammeldags og lite hensiktsmessig reiser spørsmål om hvordan denne bebyggelse har fremstått i sin helhet. Besiktigelsene fra 1681 og fremover gir oss langt på vei svar.

I 1681 lå borgstuen, som hovedbygningen i dag, vest i «borggaarden».⁹ Huset var meget gammelt og råttent og besto av en etasje med overloft. den andre stuen, «Herre-Magett», var i bedre stand. Det lå syd i gården – som i dag, og hadde to etasjer. Begge hus hadde ett gjennomgående skorstensrør, svalganger og spontak.

Vi kan merke oss at lovens «et herrekammer» alt var utført som et toetasjes hus. I 1684 ble gården igjen besiktiget.¹⁰ Den gamle borgstuen var nå tatt ned og erstattet med et nytt hus. Nybyggingen er av interesse i vår sammenheng. Her ble almuens vedlikeholdsplikter berørt, og følgende skjedde: I 1681 var almuen blitt pålagt store reparasjonsomkostninger.¹¹ Med erstatningssummen og fritt bygningstømmer i prestegårdens skog, kunne presten gå inn for nybygging. Et mindre tilskudd av egne midler var nødvendig, men presten fikk nå både muret kjeller og en annenetasje. Den nye borgstuen ble lagt på den tidligere tomten og er identisk med den søndre, eldste del av hovedbygningen. Kanskje ble deler av den eldre bygningen gjenoppsatt. den nye borgstuen fikk sekslaftet plan; – kjøkken og stue med avdelt sengkammer. Ovenpå var det innredet «kammerser».

Svalganger var lagt «omkringh hussed» og taket var tekket med spon. En ny have ble ved samme anledning utlagt nedenfor bygningen der det også i dag er have.

Almuens to bygninger omsluttet borggården på to sider; borgstuen på østre og herremaget på søndre side. På nordsiden lå «Nordstuen» og «Nordboden», begge hus gamle og «brøstfældige» alt i 1681, men fremdeles stående i 1792.(!) Et hus rett overfor borgstuen, på østre side av gården, ble omtalt som «Bagerstue med kammer derved», reist til erstatning for det gamle «størhuset» i 1684. Tidlig er dette samme hus som fremdeles kan sees på Prahms tegning fra 1869. (Ill. 4) Flere innhus fantes – «stolbeboden» og «melkeboden», men deres plassering er ikke angitt.

Borggården ser ut til å ha vært helt lukket av bygninger: Da en nedrånnet «Ram med drengestue» ble revet straks etter 1684, ble den ikke erstattet. Det nybygde bryggerhus hadde et tilbygg med drengestue. Takstmennene bemerket i den sammenheng at «et planckewerk» måtte settes opp på tomten « . . . til gaardens inlukkelse». Disse sistnevnte hus utgjorde prestens ansvar. Gården besto av ialt 19 forskjellige hus i 1681, uthusene medregnet. 17 hus (samt kvernhuset) var underlagt åbot. I 1792 var det stadig 16 hus på gården.

Den nybygde borgstuen fra 1684 fikk nytt tak med teglsten i 1731.¹² Etersom 600 sten var blitt til overs, bekostet man taksten også på herrekammeret noen år senere. Svalgangene ble skiftet flere ganger og må ha vært bygningsmessig svake ledd.

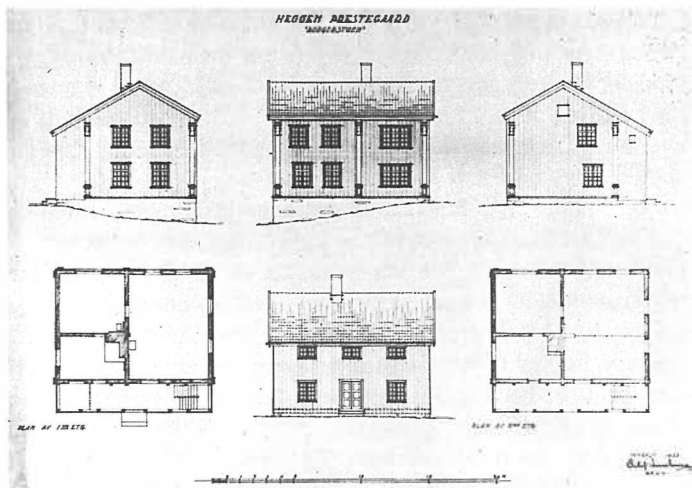

Fig. 5. Herrekammerbygningen. I nyere tid kalt «borgstue» og forpakterbolig. Oppført rett etter 1750 som en delvis nybygging av det eldre «herremag», gammelt alt 1681. På 1700-tallet rommet huset gårdens storstue. Ovenpå var biskopens gjestesuite med mottagelsessal og sengekammer. (Oppmåling 1923, Riksantikvaren.)

Etterat borgstuen hadde fått kledning på den skadede sydveggen, et par nye vinduer, samt nye sviller under svalgangen, var den i bra stand etter 1750.¹³ Husets videre skjebne har vi alt omtalt.

Herrekammerbygningen var som nevnt gammel alt i 1681. Tross i at taket var blitt fornyet, var det i 1750 nødvendig med omfattende istandsettelser: Undermuren var rast ut på flere steder, og de tre ytterveggene som ikke var skjermet av svalgangen var så råteskadet at de måtte kles. Svalgangen mot gården måtte også skiftes. Presten ønsket reparasjonene taksert, og med nye takrenner og vindusrammer kom lagretten til ialt 180 riksdaler, som almuen «accorderet» ned til 160, mot at presten selv fikk besørge arbeidet. «Besørge» betydde her at presten kunne disponere pengene og prioritere arbeidet – en gunstig anledning for nybygging. I hvilken grad det her dreiet seg om en fullstendig nybygging har vi mulighet til å gå nærmere inn på. Vi kan «prøve» bygningsmaterialer beregnet på istandsettelse av den eldre herrekammerbygningen på den eksisterende bygningen, De oppgitte mål for takrennertrær og svalgangssviller, henholdsvis 7 og 8 favner, bør kunne indikere det eldre husets lengde. En takrenne lengde av vel 13 meter passer med taket på den eksisterende bygningen. (Ill. 5) Da den nye bygningen dessuten ser ut til å ha hatt samme plan og form som den eldre bygningen og åpen svalgang mot gården som tidligere, har vi grunner til å anta at mye av det eldre huset overlevde inn i det nye. Dersom det eldre huset ble tatt ned og gjenoppført med nødvendig nytt tømmer, kan vi forvente at den eldre plan og hovedform ble beholdt.

Som vi har sett av disse eldre besiktigelsene, besto Heggen prestegård av en rekke uensartede tømmerhus gruppert omkring en «borggård». (Uthusene formodentlig samlet omkring en ladegård.) To etasjer var inntil 1684 forbeholdt «herremaget». Svalganger bandt husene sammen. Borgstuen og herrekammeret lå så nær hverandre at de må ha hatt gjennomløpende svalganger. Vi må være enige i Teilmans karakteristikk av dette som et svært alderdommelig bygningsmiljø. Flere større og mindre istandsettelser er påvist, uten at disse synes å ha endret bebyggelsens karakter. Datering av borgstuen til 1684 og herrekammeret til 1750-årene, er betegnet av det rent bygningsmes-

sige. Almuens to hus har, så langt vi kan følge dem bakover i tiden, vært av noenlunde samme form, og har stått på de samme tomtene. Kontinuiteten i bygningsmiljøet er det mest fremtredende.

Det kan i denne sammenheng være av interesse med et raskt sideblikk til naboen i syd; Haug prestegård på Eiker.

Der lå biskopens kammer, alt ved biskop Jens Nilssøns besøk i 1595, over borgstuen.¹⁴ (Noe biskopen nok beklaget etter som han ble holdt våken hele natten av tjenestefolkenes festligheter nedenunder.) Da et nytt, stort hus sto ferdig på Haug perstegård 1681, var den samme romløsning gjentatt: Første etasje inneholdt borgstue, sengekammer og kjøkken. (Borgstuens to vinduer hadde hele 8 vinduer i hver karm!) Ovenpå lå et stort værelse (herrekammeret) og to kamre, hvorav presten hadde bekostet det ytterste.¹⁵

Huset kom ikke til å bli gammelt. 1702 galte «den røde hane» på prestegården og skapte uforutsette bygningsmessige muligheter.¹⁶ Den tidligere sedvane med å legge herrekammeret som en sal over borgstuen ble også denne gang avgjørende ved utformingen av den nye bygningen. «Almuens hus» var gitt en utforming som to værelser, og lot seg ikke så lett tolke annerledes og endres. Bygningsmessig, som utgangspunkt for en stor hovedbygning, må løsningen ha passet presten utmerket. Som leder av gjenoppbygningen valgte han å legge sine øvrige væ-

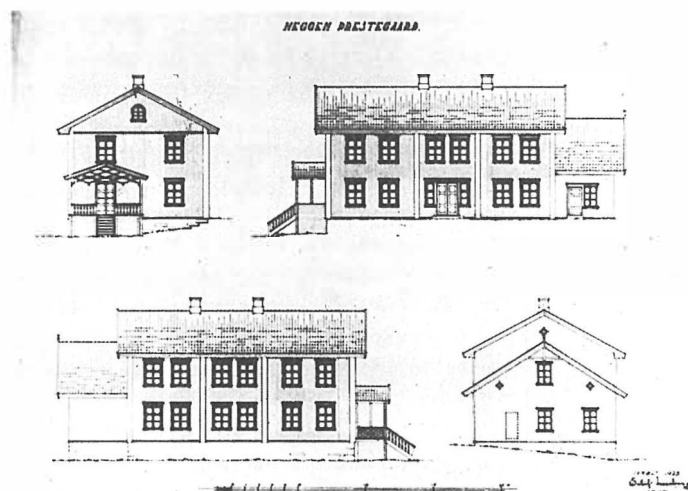

Fig. 6. Oppriss av hovedbygningen. (Oppmåling 1923, Riksantikvaren.)

relser under samme tak, slik at planen kom til å bestå av tre gjennomgående værelser i begge etasjer. Det ytterste rom mot syd var avdelt. Borgstuen og herrekammeret, hver på over 70 m², utgjorde henholdsvis storstuen og salen. Almuens vedlikeholdsplikter ble bare knyttet til disse to værelser, som ble definert som et eget hus, men lå under det samme store valmtaket som de øvrige værelser. Hovedbygningen hadde åpen langsvall foran begge etasjer, og utgjorde hovedfløyen i et stort, sammenbygd, vinkelformet anlegg som vokste frem utover 1700-tallet.¹⁸ Anlegget ble revet rett etter 1900.

Skifteregistreringen etter sogneprest Nyrup i 1773 omtalte almuens værelser som «Herresahl» og «Stor-stue».¹⁹ Med sin innredning blant annet med rekker av gyldenlærstoler, en canapé, et stort forgylt speil, et «inlagt» sølvskap, vindusgardiner og et stort skilderi av Elias himmelfart, var storstuen tydelig ikke utformet hverken for tjenestefolk eller almue. Salen ovenpå – herrekammeret – var det ingen særlig bruk for. Som vanlig i tiden sto den nærmest uinnredet. En gjestende biskop ble nok

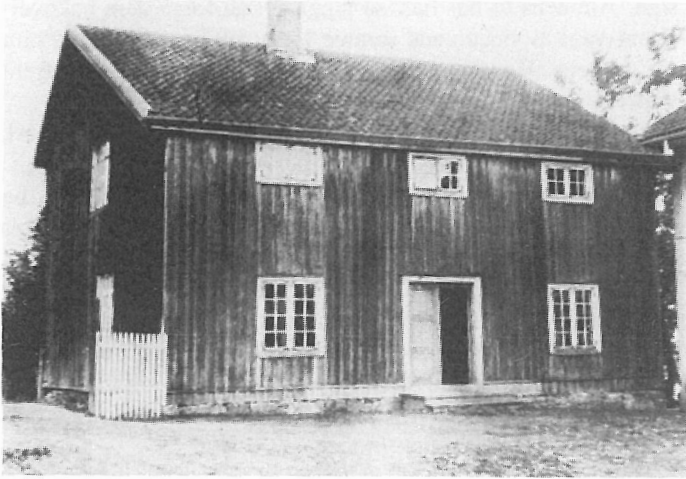

Fig. 7. Herrekammerbygningen på sin gamle tomt. Lektepanelers pilastrer kan ha vært marmorert som på Fossesholm. Huset hadde åpen svalgang til 1824. Alle hus ble da rødmalt mot tunet. (Foto: Riksantikvaren.)

anvist suiten av komfortable gjesteværelser ved siden av.

På Heggen var «almuens hus» innredet slik at presten fikk de nødvendige værelser. Borgstuehuset rommet prestens daglige oppholdsrom. Etter Teilmans utbygging omfattet første etasje dagligstue, langkammer og sengkammer, foruten nevnte kjøkken og spiskammer.²⁰ Overværelsene var innredet til pikekammer, jomfruenes kammer, «moders kammer», studerkammer og biljarden.

Herrekammerbygningen ble kalt storstuebygningen, og var ikke tiltenkt daglig bruk. Her lå storstuen, bispekammeret og et kjøkken som ble brukt til pulterkammer. Ovenpå lå storsalen med «hvidkammeret» ved siden av. Vi finner de samme værelser som på Eiker, tross de ytre forskjeller i bebyggelsen.

Lovens fordeling av vedlikeholdspliktene skulle, ved sitt regelverk og bruk av presise betegnelser som «borgstue» og «herrekammer», sikre en standsmessig bebyggelse på prestegårdene. Men lovens forskrifter ga rettslig vern om lokal sedvane og medvirket dermed til konservering av bebyggelsens form slik den engang hadde blitt utformet.

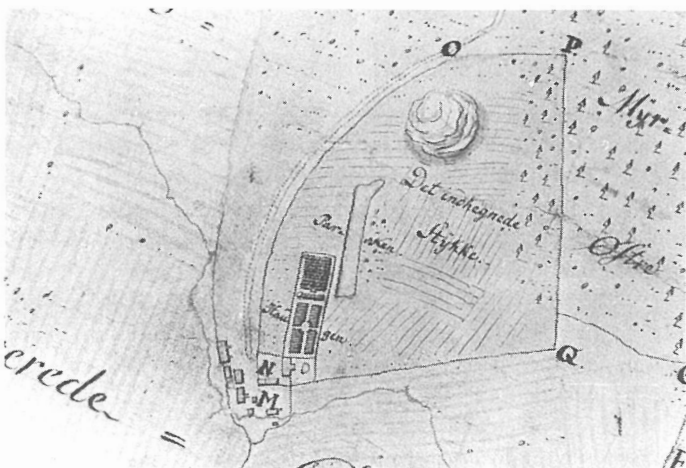

Fig. 8. Komperud kapellangård, utsnitt av et kart fra 1793, sinert amtskonduktør Meitzner. Det viser Teilmans havearbeider under sin tid som residerende kapellan. Det innhegnede området NQPO avgir den nyanlagte parken, en viss målestokk til hans store havearbeider på Heggen 1792–5. (Riksarkivet, gen. kond. arkiv.)

Prestens egne åbotsplikter medførte vedlikeholdsansvar for en rekke hus og må ha virket dempende på ytterligere byggevirkosomhet for egne midler. Hans innflytelse på bebyggelsen ser i praksis ut til å ha vært begrenset til situasjonsbestemt utnyttelse av almuens vedlikeholdsplikter ved åbotsfall (preste-skifte).

Først etter 1792 ble hovedbygningen på Heggen tillempet 1700-tallets krav til «beqvemmelighed» og «honet beboelse». For vedlikeholdspliktene var resultatet en vanskelig praktiserbar ansvarsdeling – etter skillelinjer tvers gjennom hovedbygningen. I 1795 var ombygningene på Heggen fullført. Hans Høyærverdighet Christian Teilman kunne innvie sitt nye anlegg med en stor, herskkelig have som kronen på verket. En bekvem og forfinet ramme omkring prestens stilling som stedets åndelige hyrde, såvel som kongelig utnevnt forvalter over sognets kirkegods.

Noter

- 1) Lovboken 1687, 2–12, art. 4, 1.
- 2) Følgende forretninger er bevart: 1681, 1684, 1731 (refererer to besiktigelser av 1709 og 1712), 1737, 1750, 1792 og 1824. (Vi har rettens ord for at ingen besiktigelse er påstevnet mellom 1750 og 92).
- 3) Innberetning fra den antikvariske bygningsnemnd. Publisert i Fortidsminnesmerkesforeningens årbok 1933, ved Anders Bugge.
- 4) Riksantikvarens arkiv. Brevet er stilet til biskopen i Kristiania.
- 5) Tingbok for Modum & Sigdal 1792, fol. 321 b. Statsarkivet i Oslo.
- 6) Fastsatt ved Konglig resolusjon 6. aug. 1784.
- 7) Rapport datert 10. des. 1976 i Antikvarisk Arkiv, Riksantikvaren.
- 8) Tingbok for Modum & Sigdal, III 14, fol. 658: Etter en besiktigelse i 1824 ble herrekammerets svalgang lukket med kledning, og samtidig ble alle veggene mot gårdsrommet påført «brunrød» maling.
- 9) Tingbok for Modum & Sigdal, I 46, fol. 36. Denne besiktigelse ble fremlagt av sogneprest Teilman i 1792. Se dessuten Modum Bydebok, bd. 1, s. 197.
- 10) Tingbok for Modum & Sigdal, I 49, fol. 24.
- 11) Reparasjonsomkostningene ble utlignet til 3 riksdaler pr. fullgård, 1 1/2 pr. halvgård og 1/2 riksdaler pr. ødegård. Bygningsarbeidene ble ledet av Knud Jenssen Aamodt.
- 12) Tingbok for Modum & Sigdal, I 69, fol. 149.
- 13) Tingbok for Modum & Sigdal, III 3, fol. 205 b.
- 14) «Jens Nilssøns Visitasbøger og Reiseoptegnelser 1574–1697», s. 416, utg. Hra. 1880–85.
- 15) Tingbok for Eiker, I 19, fol. 16 b.
- 16) Ved brann skulle hver menighet i stiftet bidra med 1 riksdaler, ifølge lovens forskrifter. Resten forskutterte presten, og fikk senere erstatning etter bygningstakst.
- 17) Gårdsanlegget er beskrevet i en rekke besiktigelser – f. eks. 1747: Tingbok for Eiker II 2, fol. 358. Enkelte av aktene er bevart i Eiker prestearkiv, Statsarkivet i Oslo.
- 18) Svalgangen i annen etasje ble senere på 1700-tallet gjenlukket som en altan.
- 19) Auksjonsprotokoll for Eiker, I 6, fol. 263 b.
- 20) Den geistlige jurisdiksjon, Kongsberg prosti, skifteprotokoll 3, fol. 711. Skifte etter Teilmans hustru Anne Elisabeth Finkenhof, 14. okt. 1806.

Jacob Andreas Samuelsen:

Revejakt og kyrkjegang

Je kom til Borgen ein sundagsmorgon, og da skulde både Ola Borgen og kjerringa hans gå til alters ved Heggen.

Og så spurte Ola meg om je hadde sett noe revespor.

Så sier je at det hadde kømmi ein ner Borgenhovet og gått upp i Østenengåsen.

Så tagd'n Ola still. Je skjønnte han var lei seg. Så sier kjerringa: "Nå får du stelle deg til, du veit vi skal til kyrkje idag. Nå må du se å bli ferdig for nå må vi reise."

Så sier han Ola: "Vi kunde gjerne trøyte til neste helg, kjerring," sier'n "Det undres je på å henn den reven har tii henn."

Så kommer Torgjer Kongsrud og han sier at reven hadde gått over mellom Kongsrud og Borgen ved beinstampa.

Så sier gammelen: "Det er så kaldt i dag, men vi borde prove'n".

Men så purra kjerringa på så han måtte bli med og dei sette før hesten. Så måtte han reise, men han snudde seg og såg tilbars mot Vikehagan.

Så gjekk han Torgjer og je til Vikehagan og der fekk vi gått inn reven. Og vi jaga to jag på'n, men vi fekk ikkje se'n.

Så siste jaget hadde vi'n nord imot Kongsrud.

Så skulde vi postere ifra storvegen etter vegen til Svenskerud. da vi hadde fått postert oss ut, så får vi se Ola Borgen kom på ski over jordet fra Borgen over til oss.

Da hadde han vøri ved Heggen, og han var så fornøyd atte og sier: "Nå kom je passe." Så posterte Ola ved storvegen og Torgjer og je høgere uppe mot Svenskerud.

Så får vi se reven komme beint imot'n Ola. Og der ser je Ola forsiktig ta av seg lua,* for han løyste aldri skott minder han tok a seg den, – og begynte å sikte.

Og reven datt.

Så blei det jubel på'n Ola, og vi gjekk til Borgen og flådde reven, og så holdt vi et lite gilde der, for Ola hadde brennevin, og vi drakk upp ein trefire toddy der om kvelden.

Så kom'n Torgjer Kongsrud.

* I Leo Tolstoi: Kosakkene står nemnd at dei støtt nemnde namna Gud f. s. og hellig å. før dei skaut.

Egil Formo:

Bispevisitas på Snarum

På ettersommeren kom Dagfinn Hauge til Snarum kirke. Som ventet ga han et mektig, klerikalt inntrykk. Ved utgangsdøren hørte jeg en av de faste kirkegjengerne bemerke: "Ja, denna mann passa vel godt tel biskop, da væ?" - Utenfor døren til sakristiet prøvde jeg å uteske en mer tilfeldig kirkegjenger om dette. Han var bonde i sekstiårene, og svarte: "Nå nei, det har neggu itte vøri noen skikkelig prest her sea vi hadde ein som hette Skår. Nei, han sku' du hørt Egil. Det var jaggu gutt som kunne prate! Je kan enda huse han sa te' konfirmantane: Nei nå må de jaggu se te' å snakke høgge! Han Gustav Gundhus

sitter oppå koret her, og han hører ingen ting, kan de vætta. Je veit førresten itte å det vart ta'n, men, han trur je jaggu nådde langt!"

Ut på ettermiddagen, samme dag, snakker jeg litt mer om dette med en onkel av meg. Det første han da spør om, er: "Vekke var det som sa detta?" Jeg oppgir namnet på bonden. Min onkel svarer: "Å, den røra. Han hadde vel itte no i kjørka å gjøra!" Og siden kommer det: "Nå nei, han Skår nådde nok itte så langt. Han daua like etterpå, han a'gitt."

Han bessfar og uksen

Fortalt april -85 av Reidar Knive (født 1913, død 1988) til Arne Sørensen.

Dissa dyrskua var svære greier det – å ja. Han bessfar hadde en sånn en svær ukse, 2 år eller mer var'n. Åsså skulle'n far værre me'n da – helt ut tel Åmot skulle dom på detta dyrsku for å vise'n. Han var nå så snill på fjøset, men dom kom itte lenger enn neri Bronesgata, førbi'n Ola, så bynt'n å bli ugrei, baula å allting. Det gikk så langt som utpå Gustadhøgda, da måtte dom tjore'n. Da dom kom te Åmot me'n så spørte'n bessfar dommar'n da messom, men han sa at'n ville itte ta'n inn i ringen når'n var sinna.

Dom tok'n på toget oppigjen te Geithus. Så selt'n uksen te

slakter Skar, da veit du. I slakterbua si der hadde'n en krok i gølvet som dom dro tauet gjennom – det som var i nåsaringen. Han bessfar sto å hølt tauet, åsså sku Skar skyte'n. Å han skaut da, å uksen røska tel, men han bessfar gredde å hølle tauet. Kula hadde itte gått gjennom skallen på'n. Je skal nok greie deg lell je, sa Skar, åsså tok'n den svære bila si å høgg uksen over nakken. Å da stuften veit du – å ja.

Han var fæl han Skar, huttetu. Ja, han søkte tel å med om hæsjhøgginga i Russland - eller var'e i Frankrike?

Thure Lund:

Ordtak: "Når doktor'n sier det, så er det vel så"

I slutten av forrige århundre levde det en kar ved Modum Bad som ble kalt Kristen Høgger'n. Han var ventelig en som gikk på gården og utførte et og annet arbeide når det falt seg slik. Navnet hadde han sikkert fått på grunn av at han hugg ved for "Badet". Dette var under doktor Thaulows tid, og det går en historie om at Thaulow en gang beskyldte Kristen for å ha stjålet noe av veden. Dette nektet Kristen for, men Thaulow sto på sitt. Det endte med at Kristen uttalte ordene som senere skulle bli et ordtak på Modum: "Ja, ja, når doktor'n sier det,

så er det vel så..." Det nyttet jo ikke for Kristen å protestere mot Thaulow.

En tid senere kom likevel Thaulow til at Kristen nok ikke hadde tatt noe ved likevel, og sa dette til ham, og ga ham en unnskyldning. Da kom et nytt ordtak: "Ja, ja, - je trudde itte doktor'n kunne juge" sa Kristen.

Kilde: Niels Hilsens innsamling av historier blant utvandrede moinger i Amerika.